

GÈNESI I EVOLUCIÓ DEL NOTARIAT MEDIEVAL HISPÀNIC (CORONA DE CASTELLA I CORONA CATALANA-ARAGONESA)

JOAN MARC FERRANDEZ BADILLO

GRAU EN DRET

TREBALL FINAL DE GRAU

UDG FACULTAT DE DRET

TUTORA DRA. TÜNDE MIKES JANI

ENTREGA 26 DE MAIG DE 2017

DEFENSA 12 DE JUNY DE 2017

“La més noble funció d’un escriptor és donar testimoni, com a acta notarial i com a fidel cronista, del temps que li ha tocat viure”.

Camilo José Cela

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ	5
1. PRECEDENTS DEL NOTARIAT HISPÀNIC MEDIEVAL:	7
1.1 EL TABELLIO A ROMA.....	7
1.2 TABELLIONES, TABULARII I NOTARII.....	10
1.3 EL DOCUMENT TABEL·LIÒNIC.....	12
1.4 RECEPCIÓ DEL IUS COMMUNE.....	14
2. EVOLUCIÓ DE L'INSTITUCIÓ NOTARIAL MEDIEVAL: L'ARS NOTARIAE	17
2.1 SORGIMENT DE LA FIGURA DEL NOTARI:	17
2.1.1 EL PAS DE L'ESCRIVÀ AL NOTARI.....	17
2.1.2 TIPUS DE NOTARIS	21
2.1.3 FUNCIONAMENT I ACCÉS A LA PROFESSIÓ	24
Visió jurídica-social	24
Accés a la professió.....	27
2.2 LA REDACCIÓ DE L'INSTRUMENT NOTARIAL:	31
2.2.1 EL REGISTRE NOTARIAL I LA SEVA DOBLE/TRIPLE REDACCIÓ	31
Gènesi dels registres notariais	31
Procés de redacció dels registres resultants.....	33
2.2.2 FALSIFICACIONS E IRREGULARITATS NOTARIALS.....	35
2.2.3 ELS SIGNES NOTARIALS I EL SEU VALOR.....	36
¿De què es tracta?.....	36
¿Com són?.....	37
2.2.4 SUCCESSIÓ NOTARIAL I TRASPÀS DE PROTOCOLS.....	38
3. EL DRET NOTARIAL A L'ÈPOCA MODERNA	42
3.1 AFECTACIÓ DELS DECRETS DE NOVA PLANTA AL MÓN NOTARIAL: APARICIÓ DEL PROTOCOL ACTUAL.....	42
4. EL DRET NOTARIAL EN L'ACTUALITAT	46
4.1 PROMULGACIÓ DE LA LLEI ORGÀNICA DEL NOTARIAT DE 28 DE MAIG DE 1862: MARC NORMATIU ACTUAL	46
Modificació del funcionament notarial	46

Creació dels arxius de protocols.....	48
5. PRÀCTIQUES ARXIVÍSTIQUES.....	51
5.1 UNA VISIÓ GENERAL A L'ARXIU HISTÒRIC DE GIRONA	51
5.2 ELS FONS NOTARIALS GIRONINS: DESCRIPCIÓ I ORDENACIÓ.....	52
5.3 DIFERENTS REGISTRES SEGONS EL TIPUS DE CONTRACTE: CORONA DE CASTELLA I CORONA D'ARAGÓ.....	54
5.4 LES CARACTERÍSTIQUES FORMALS I DIPLOMÀTIQUES DELS REGISTRES NOTARIALS: CORONA DE CASTELLA I CORONA D'ARAGÓ.....	54
6. CONCLUSIONS	58
7. BIBLIOGRAFÍA.....	60
8. ANNEXES.....	64

INTRODUCCIÓ

El meu treball final de grau conté com a títol: “Gènesi i evolució del notariat medieval hispànic (Corona de Castella i Corona Catalana-Aragonesa)”. Evidentment, com el seu titular indica es tracta d’un recorregut evolutiu del notari des del seu origen fins a l’actualitat, pel que fa al seu perfil jurídic com la configuració del seu instrument com a document públic.

Per començar voldria fer referència a un estudi realitzat l’any passat per un institut estadístic anomenat *Simple Lògica* (institut associat al *ECFIN*: Direcció General per a Assumptes Econòmics i Financers de la Comissió Europea), els resultats del qual van mostrar que 7 de cada 10 espanyols han fet ús algun cop dels serveis d’un notari, i atorguen a aquests un alt valor respecte a la figura i la funció de seguretat jurídica preventiva que desenvolupen. Així doncs, considero que és un tema rellevant perquè desglossant cronològicament el pas del notariat a través del temps es pot traçar una escala temporal des de la gènesi del notariat fins als nostres dies i d’aquesta forma arribar a conèixer tots els factors que han influït en una figura amb gran rellevància en el món jurídic i social com és el notari modern.

Per tant, l’objectiu que pretenc abordar en aquest treball és el següent: ¿Com ha evolucionat el notari des de la seva aparició fins al segle XXI? I en conclusió: ¿Quines són les característiques que han marcat les pautes fins al notari modern? ¿Quin és el contrast entre la figura del notari medieval i l’actual? En altres paraules, mitjançant aquest objectiu esbosso un recorregut històric sobre el funcionament dels notaris, les diverses transformacions que ha experimentat aquest ofici, i per consegüent, els esdeveniments que han donat fruit al notari que existeix avui en dia.

Pel que fa a l’organització del present treball, sota el títol de “Gènesi i evolució del notariat medieval hispànic” presento una visió històrica estructurada en 5 blocs i amb la pretensió de difondre el valor històric i cultural que al llarg de la història ha tingut el Notariat, amb especial atenció al cas català, així com dotar l’usuari d’un coneixement més precís dels seus elements tècnics més significatius. Tot i així, com es tracta d’un tema molt ampli, ja que engloba molts segles, aquest estudi pretén determinar a grans trets els orígens de la institució notarial (precedents), el seu respectiu funcionament (requisits o accés a la formació) i els arxius de protocols, o sigui, la història dels llibres notariais (formació, marc normatiu, el seu traspàs...). Deixant de banda, l’anàlisi de la corporació notarial, és a dir, el vessant col·legial d’aquest i la diplomàtica notarial.

En el primer bloc referent a la institució notarial em centro en els orígens i evolució de la figura del notari fins a esdevenir fedatari públic, és a dir, analitzo els antecedents notariais. Cal dir que des dels primers moments de l’aparició de l’escriptura, sorgida de la necessitat de comunicar, transmetre i donar permanència als fets i pensaments, a les cultures de l’Antiguitat, es té

constància de persones encarregades d'escriure per a altres. Un dels exemples més antics és el de l'escrivà egipci. No obstant això, per a perfilar els fets que defineixen la funció notarial de l'Edat Moderna ens hem de remuntar a la Roma de l'època imperial, quan es va desenvolupar un tipus d'escrivà professional, anomenat *tabellio*, dedicat a l'escriptura dels negocis jurídics dels particulars. Aquest és l'antecedent que connecta amb el notari actual.

El segon bloc és el de major contingut i se subdivideix en dues seccions. Així doncs, es descriu que la institució notarial medieval, de la qual és hereva l'actual, ve de la confluència de dos grans canvis: en la primera secció es fa referència al canvi que afecta al subjecte, que duu de l'escrivà al notari; mentre que l'altre apartat és referent al canvi produït per l'objecte, que duu de la carta a *l'instrumentum*. Llavors, un cop produïts ambdós canvis al segle XIII és quan es pot parlar clarament de notariat pròpiament dit, entès com els individus que confereixen als documents de dret privat el caràcter d'instrument públic.

Especial esment cal fer a Catalunya, ja que a diferència d'altres territoris de la península Ibèrica – Castella- i fins i tot, altres territoris més propers – Aragó i València -, no hi hagué una creació orgànica del notariat fins temps més tard, en part degut a l'alt nivell tècnic dels escrivans catalans. En síntesi, no era necessari a Catalunya, com si ho va ser a altres llocs, instituir legalment el *notarius publicus* i *l'instrumentum publicum* perquè de fet ja ho estaven.

Pel que fa al tercer bloc, si el segle XIII va ser de conformació de la figura notarial, i els segles XIV i XV representen l'època de desenvolupament i maduració, és en aquest punt del treball on es produeix un cert estancament del notariat, sobretot en el cas català, arran de la creació dels Decrets de Nova Planta (1701-1719).

D'altra banda, en el quart bloc es descriu la reorganització de la institució notarial que va tenir lloc a la segona meitat del segle XIX, ja que la creació de la vigent Llei del Notariat de 1862 va suposar el final de l'escrivà com s'entenia durant l'Edat Mitjana, donant pas al notari actual. La davallada de la institució i la progressiva manca de preparació d'una bona part dels seus membres foren les raons que juntament amb la manca de normatives vàlides per regular la institució van propiciar que la reina Isabel II promulgés la citada normativa.

Finalment i per concloure, el cinquè i últim bloc consisteix en un estudi metodològic de l'àmbit arxivístic, a conseqüència del treball de camp que he realitzat analitzant la diversitat de protocols notariais existents al llarg del temps i que es troben recollits a l'Arxiu Històric de Girona; tenint en compte que el decret de 12 de novembre de 1931 va estipular que tot protocol amb més de 100 anys d'antiguitat s'ha d'incorporar al servei del cos facultatiu d'arxivers pel seu caràcter notarial i, preferentment, històric.

1. PRECEDENTS DEL NOTARIAT HISPÀNIC MEDIEVAL:

1.1 EL TABELLIO A ROMA

Segons la normativa notarial vigent, l'antiga Llei del Notariat de 28 de maig de 1862, entén la figura actual del notari com “*el funcionari públic autoritzat per a donar fe, conforme a les lleis, dels contractes i altres actes extrajudicials*”.¹ Aquesta definició és conseqüència del revifament jurídic ocasionat al segle XII. No obstant això, el seu origen data d'una època molt anterior. I és que des de l'origen de l'escriptura a les diferents cultures de l'Antiguitat (egípcia, grega, hebrea, oriental...) que existeixen persones que s'encarreguen d'escriure per a altres. Un dels exemples més remots és el de l'escrivà egipci, que s'encarregava d'inscriure, copiar, comptabilitzar i classificar escriptures, de les quals es té constància a partir del tercer mil·lenni abans de Crist. Però, pel que fa als antecedents de la funció notarial actual se situen en el dret romà (com a mostra la mateixa paraula *notari* que és una derivació llatina de *nota*). Tanmateix, hi ha autors que a parer seu consideren el dret romà influenciat pel dret hel·lènic i a la vegada pel citat dret de l'antic Egipte, entre altres cultures. Així doncs, en la visió històrica del notariat existeixen múltiples precedents com escrivans egipcis, indis, hebreus o grecs, però cal remarcar que la funció dels escrivans esmentats s'enfocava en la correcta redacció dels contractes, i juntament amb aquests sempre hi havia un magistrat, el qual s'encarregava de la funció d'autenticitat².

Ara bé, com veurem més endavant, dels diversos precedents mencionats són els del dret romà els que millor encaixen amb l'estudi evolutiu d'aquest treball³ perquè la figura del *tabularii* i amb especial èmfasi, el *tabellio* són els antecedents més clars que connecten el dret romà de Justinià amb el notariat modern. Reforcen aquesta teoria autors romanistes com Lévy o Ankum que veuen en els *tabelliones* del dret justinianeu “*l'ancestre immediat dels notaris moderns*”⁴.

Centrant-nos en les figures professionals esmentades, com a *tabularii*, es considera als funcionaris públics que desenvolupaven serveis auxiliars per a la cúria municipal⁵ dins l'àmbit fiscal i censal. Mentre que el *tabellio* (com la seva pròpia paraula indica de *tabella*: “tauleta per a escriure”),

¹ Article 1. «Llei del Notariat.» n° BOE 149. 28 de maig de 1862.

² Pagarolas Sabaté, Laureà. «Los archivos notariales. Qué son y cómo se tratan.» pàg. 16-17. Gijón: Ediciones Trea, SL, 2007.

³ Aquest treball només versarà sobre el *tabellio* d'Occident, prescindint dels *tabelliones* grecs, egipcis i bizantins, ja que és la figura que millor s'adapta a l'objectiu de l'estudi.

⁴ Carreño Sánchez, Rosa M. «La pràctica notarial a Roma: el *tabellio*, l'antecessor immediat dels notaris moderns.» En *Documentació notarial i arxius. Els fons notarials com a eina per a la recerca històrica. Jornades celebrades els dies 5 i 6 d'octubre de 2006 a l'Arxiu Històric de Girona*, 107-113. Girona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2007.

⁵ Cúria: conjunt de persones o d'organismes, religiosos i laics, que formen part de l'administració i el govern de l'Església catòlica. Consultat a:

<http://www.diccionaris.cat/?diccionario=77&empieza=empieza&palabra=curia%20municipal&imprimir=N>

segons afirma Ulpià, eren lletrats particulars amb coneixements professionals del dret, i similarmet al notari d'avui en dia, la seva funció era redactar i conservar els documents pertinents a la seva activitat privada en un lloc fixa, anomenat *stationes*, pel qual es pagaven guanys i no una renda, fet que inclinava a pensar que es tractava d'un ofici de tràfic privat; i a més, oferir assessorament a tot aquell que volgués deixar constància per escrit d'un acte jurídicament rellevant, tot això mitjançant el cobrament d'honoraris. És a dir, el *tabellio* era més un professional de caràcter privat que intervenia en la realització de certs actes jurídics que no pas un funcionari. Els documents relacionats amb la seva activitat privada tenien caràcter tècnic però no fe pública, ja que només en contenien les autoritats administratives, eclesiàstiques i judicials.

Resumint el fet anterior, els *tabelliones* suposaven un cos de professionals particulars amb suficients coneixements jurídics que prestaven els seus serveis en un lloc fixe "*stationes*" a tots aquells qui volguessin manifestar per escrit un acte jurídicament rellevant, a canvi d'una contraprestació, és a dir, uns honoraris. El seu propi nom derivat del concepte "*tabella*" equival al suport físic on es recollien per escrit cartes i altres actes jurídics fins al segle III d.C⁶.

Ara bé, per entendre la història i evolució de la figura del *tabellio* cal endinsar-se més en el dret romà juntament amb l'evolució del document en el tràfic jurídic.

En el dret romà antic, el document no tenia la mateixa rellevància que va anar adquirint posteriorment. L'explicació d'aquest fet rau en què en el dret romà predominava la forma oral sobre l'escrita, ja fossin relacions entre ciutadans romans, com amb els estrangers. Temps endavant, quan apareix la necessitat de fer contactes amb altres pobles, aquesta mateixa forma verbal aporta rapidesa i senzillesa al tràfic jurídic.

No és fins que apareix l'influència del món oriental, especialment del món grec, que es dóna pas a la forma escrita a Roma, ja que en el país hel·lènic utilitzaven el document des de l'antiguitat i fins i tot, disposaven de registres i experts pel que fa a la redacció de documents.⁷

Pel que fa a la Roma clàssica, la forma escrita ja era present en certs documents com els testaments o les fórmules processals; però aquesta pràctica de reflectir per escrit el contingut d'un negoci amb l'ajut d'un professional en la matèria –*tabellio*– no comença a ser usual fins al segle III d.C⁸.

En síntesi, a causa del predomini del caràcter oral en els contractes de dret romà, el sorgiment d'un grup professional encarregat de la redacció del document entre particulars es va alentir. Per mitjà del jurista Ulpià descobrim la primera referència sobre els *tabelliones* en una obra seva

⁶ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.16

⁷ Carreño Sánchez, Rosa M. 2007 p.108

⁸ Ídem.

(D.48, 19, 9, 4-5) que versa sobre l'ofici de procònsol de l'any 215 aproximadament. Encara que l'existència d'aquest cos professional és anterior a l'obra citada.

Malgrat que l'ofici de *tabellio* no fos considerat funcionari públic, i per tant, no podia atorgar fe pública, a l'època post-clàssica a mesura que va créixer la burocratització de l'Estat, el *tabellio* va trobar-se subjecte al poder públic i a la pràctica va anar adquirint influència.⁹

Tanta rellevància va adquirir que els *tabelliones* van perdurar més enllà de la caiguda de l'Imperi d'Occident (any 476 d.C) i, a l'Orient, es mantingueren dins l'imperi bizantí. Ja a l'època de Justinià existeix regulació sobre l'accés a la professió de *tabellio* i sobre les seves funcions pertinents, la normativa que comprèn aquestes lleis és la Nov.44 de l'any 536. La novel·la esmentada regula l'exercici de la professió i certes formalitats que s'han de complir en la redacció dels documents, però el seu objectiu principal és establir penes per combatre el frau documental. En relació a les competències dels *tabelliones*, es troben expressades en un fragment de l'obra d'Ulpià, citada anteriorment (D.48, 19, 9, 4-5): entre d'altres, hi ha <<*assistència a tribunals, formalització de documents, redacció d'instàncies i consignació escrita de declaracions testificals*¹⁰>>.

El funcionament i organització d'aquesta professió, així com la seva tradició documental, exerciran una notable influència respecte l'ordenació notarial posterior a causa de les disposicions contingudes en las Novel·les de Justinià del segle VI i en les Constitucions de l'emperador Lleó el Filòsof del segle X.

Mentre que a la península visigoda (període històric que engloba l'assentament per part dels visigots a la península Ibèrica a mitjans del segle V i a principis del segle VIII), l'evolució no era tan fructífera. Es caracteritzà pel fet que no existia cap persona encomanada per la llei per a redactar i donar fe dels documents privats. Això fou degut al fet que el dret visigot es basava en un sistema d'escriptura diferent; les fonts legals de l'època, no permeten concloure que existia la figura dels *scriptores*, entesos com els encarregats de la redacció dels documents, sinó que era el mateix interessat qui s'encarregava de redactar-los, i majoritàriament quan aquest no sabia escriure, l'encarregat de redactar els documents era una altra persona amb coneixements jurídics i escripturaris suficients. És a dir, sí que existia la figura de l'escrivà ("*scriptores*"), el qual s'ocupava de la redacció d'actes judicials i contractes privats, però el vertader valor d'aquests documents no requeia en l'autor que l'escrivia, si més no s'enfocava en la subscripció dels atorgants i els testimonis pertinents. En síntesi, els *scriptores* no podien autenticar documents personalment, i si hi hagués qualsevol dubte, corresponia al jutge decidir la validesa donat que la

⁹ Bono, José. *Historia del derecho notarial español, vol. II*. Madrid: Junta de decanos de los colegios notariales de España, 1979, p.46 i seg.

¹⁰ Carreño Sánchez, Rosa M. 2007 p.109

credibilitat dels documents arrelava només en la presència dels testimonis que subscriuien el document, entre els quals hi havia el *redactor* (tímida aparició d'un professional dedicat a l'escripturació de documents)¹¹.

Posteriorment, en el transcurs de l'Alta Edat mitjana (època que comprèn des de la caiguda de l'imperi romà d'Occident fins a l'any 1000), a Occident i paral·lelament als regnes de la península Ibèrica, s'observa un dèficit cultural respecte a persones suficientment capacitades per a redactar documents. Motiu pel qual la tradició carolíngia i la pràctica documental autònoma dels diferents regnes van causar que els *scriptores* fossin majoritàriament clergues. Aquests últims malgrat no ser considerats com a notaris, eren les persones més cultes i exercien les seves funcions tant en l'àmbit eclesiàstic com en altres institucions. No obstant això, com a punt de partida no va ser fins al segle XI que els documents redactats per ells mateixos no desplegaren efectes jurídics. Arran de les expansions territorials i els diversos canvis socials originats es desenvolupà l'estament dels *scriptores*, però amb la particularitat que gran part d'aquests eren ja laics i disposaven d'un caràcter tècnic més depurat¹².

1.2 TABELLIONES, TABULARII I NOTARII

La figura dels *tabelliones* ha sofert diferents variants terminològiques amb el pas del temps a Orient i Occident, cosa que ha comportat confusions entre el seu propi ofici i altres ben allunyats d'aquest. Es tracta d'uns errors que es venen produint des de l'època dels glossadors en la que identifiquen als *tabelliones* amb els *tabularii*, ja que aquests també col·laboraven en la producció documental, i posteriorment, amb els *notarii*¹³.

Els *tabularii* eren un cos professional d'escrivans controlats pels poders públics, majoritàriament format per esclaus públics i més endavant per lliberts¹⁴ o homes lliures, adscrits als arxius públics i oficines de l'administració fiscal que rebien el nom de *tabularia*. A diferència dels *tabelliones*, els *tabularii* no redactaven documents de caràcter privat i per consegüent, tampoc oferien serveis als particulars. Però podien exercir certes funcions notariales: per exemple, intervenir en alguns actes jurídics menors (escrits o no) o fer de testimoni. Ara bé, no podien desplegar els efectes propis de la fe pública a través de la seva intervenció, fet contrari a la intervenció dels *tabelliones*

¹¹ Baiges i Jardí, Ignasi J. «El notariat català: origen i evolució.» En *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català (Barcelona, 11, 12 i 13 de novembre de 1993)*, 131-166. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.

¹² Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.17

¹³ Bono, José. 1979 p.54 i seg.

¹⁴ Llibert: esclau alliberat de l'esclavitud, especialment entre els antics romans. Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=llibert&operEntrada=0>

que amb el pas del temps se'ls atorga valor d'escriptura pública (*fides publica*) als documents que autoritzaven.

Respecte dels *notarii*, figura que data del segle I d.C, ha comportat al llarg del temps certa controvèrsia a causa del seu propi terme. Es trobava compost per esclaus i lliberts, rarament també per homes lliures. El seu nom deriva de “nota” <<*símbol o abreviatura utilitzats en l'escriptura ràpida*>>, fent referència a les persones que prenien nota ràpidament d'una carta o document, és a dir, equivalent a un taquígraf¹⁵. Principalment, reben el nom de *notarii* aquells que exerceixen les seves funcions en el si de l'església. Tanmateix, se'ls coneix amb el nom d' “*exceptores*” arran del segle IV¹⁶.

Així doncs, la gran diferència entre *tabelliones* i els *notarii* és que els últims no disposaven de coneixements jurídics ni estaven sotmesos a l'Estat. Per tant, la figura dels *notarii* no estableix cap connexió amb els notaris actuals¹⁷.

La problemàtica terminològica que dóna lloc a aquest apartat s'origina a la segona meitat del segle V, en concret, a partir d'una constitució de l'any 472 de l'emperador Lleó (CJ.8,18,11). Arran d'aquesta normativa es comença a fer referència a la figura dels *tabelliones* amb el nom de *notarii*, per així poder distingir-los dels *tabularii*. A més a més, a la Cancelleria imperial¹⁸ els escrivans també són anomenats *notarii*. Mentre que pels visigots són *notarii publici*.

Finalment, després de tantes variacions terminològiques, la desaparició a l'Edat Mitjana de les diferències entre *tabelliones* i *tabularii*, com a principal causa, van provocar la denominació de “*notarius*” per a mencionar a tot aquell qui portes a terme la redacció de papers administratius o jurídics.

En conclusió: Els *tabelliones* mai van ser considerats funcionaris públics i per consegüent, els documents que emanaven de la seva persona no contenien fe pública per si sols, però hi ha molts elements que fan possible la connexió amb el notariat modern. Els *tabelliones* eren professionals amb suficients coneixements jurídics, dependents del control de l'Estat i sotmesos a una legislació que els estipulava qui i com podia desenvolupar les competències de la dita professió, així com les pautes documentals que havien de seguir i les penes designades en cas fraudulent. Tot això sumat, deixa mostra evident que el *tabellio* romà és un clar antecessor del notariat actual.

¹⁵ Taquígraf: persona que practica la taquígrafia, és a dir, l'art d'escriure tan de pressa com es parla valent-se de signes especials i d'abreviatures.

Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=taquigrafia&operEntrada=0>

¹⁶ Matilla Tascón, Antonio. «Notariado, escrituras públicas y archivos de protocolos.» *Boletín de la ANABAD (tomo 28, n°4)*, 1978: 19-35.

¹⁷ Carreño Sánchez, Rosa M. 2007 p.109

¹⁸ Cancelleria: antigament, oficina dirigida per un canceller, encarregada d'expedir o de copiar documents reials o de dignataris nobles o eclesiàstics.

Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=cancelleria&operEntrada=0>

1.3 EL DOCUMENT TABEL·LIÒNIC

Quan es parla de document tabel·liònic es fa referència al *instrumentum* del *tabellio*, és a dir, un document elaborat per un professional amb caràcter tècnic i el qual té unes formalitats regulades a la constitució justiniana de l'any 528¹⁹.

Aquest instrument documental que emanava dels *tabelliones*, es troba des dels seus orígens difuminat pel seu caràcter entre privat i públic.

En l'època de Justinià el document tabel·liònic s'apropava més a un tipus de document públic, però sense ser-ho del tot. Com a exemple, la constitució de l'emperador Lleó de l'any 472 (CJ.8,18,11), en la qual s'anomena al document tabel·liònic com a *instrumentum publice confectum* (redactat al fòrum de forma pública, no per funcionari públic), dotant-lo de preferència envers l'escriptura privada.

50 anys més tard, Justinià va establir normes per a assegurar la fe pública del *tabellio*. Es va encarregar de regular quina forma havia de tenir el document tabel·liònic mitjançant la constitució de l'any 528 (CJ. 4,21,17), i estipulant que qualsevol contracte per escrit havia de contenir 3 elements: les *subscriptiones*, la *completio* del *tabellio* i l'*absolutio* de les parts. Pas a pas, el document es confeccionava de la següent manera: un cop rebut l'encàrrec de redacció d'un contracte, el *tabellio* feia un esborrany, anomenat *scheda*²⁰, el qual era sotmès a l'aprovació de les parts interessades (*scriptio*).

Després passava a net el document anterior que havia de materialitzar-se amb la *scriptio* de les parts. Seguidament el *tabellio* donava pas a la *completio*, dividida en dues fases, d'una banda procedia a la lectura del document perquè les parts ratifiquessin o no la seva voluntat i de l'altre indicava l'atestació final del document, és a dir, declarava fet i conclòs el document. L'últim pas era l'*absolutio*, que bàsicament suposava entregar a les parts interessades el document perfeccionat i finalitzat.

Les Nov. 73 i 76 (any 538) van suposar gran rellevància en quant el pes que adquirí la prova documental sobre la fe testifical dels documents emanats pels *tabelliones*. L'impuls d'aquest fet venia de l'època de Constantí, emperador que va potenciar la utilització de la forma escrita pels negocis jurídics. Doncs, arran de les esmentades novel·les s'atribueix caràcter públic al document tabel·liònic i plena credibilitat i fe pública als documents atorgats per aquests, sempre i quan

¹⁹ Bono, José. 1979 p.50 i seg.

²⁰ Scheda: notes que prenia el *tabellio*, en presència de les parts i que contenien allò acordat per aquestes. Precontracte o minuta. Consultat a: <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0224338.xml>

participin com a testimonis sota jurament de la seva intervenció o la mateixa prova testifical fos verificada²¹.

En resum, la força probatòria del document tabel·liònic era superior a la d'un document privat, però no es trobava al mateix nivell que un document públic, el qual atorga fe pública automàticament. És per això que el document tabel·liònic és un instrument jurídic a cavall entre el dret públic i privat, tot i que amb el pas del temps s'aproxima més al caràcter públic.

Tanmateix, i d'acord amb l'autor José Bono²², la tradició documental romana ha sobreviscut al temps gràcies a l'esforç de l'emperador Justinià plasmant la regulació del document tabel·liònic mitjançant les obres ja esmentades, i materialitzant-se en el "Llibre del Prefecte" <<*màxima autoritat de les corporacions professionals creades pel poder públic, entre les quals es troba la notarial, titular de la fe pública documental*²³>> de l'emperador bizantí Lleó el Savi, al segle X.

Precisament, la reglamentació de la professió notarial a Constantinoble per part de l'emperador bizantí Lleó el Savi va suposar un element essencial per a donar lloc als segles XI-XII a la pràctica notarial de Bolonya, on un segle més tard es va originar ja un col·legi notarial, destacant com a component fonamental la redacció del notari Rolandino Passaggeri amb la seva obra Aurora (punt de partida de la pràctica notarial als països romanitzats)²⁴.

Pel que fa al cas de la península Ibèrica, concretament, al regne de Castella la funció notarial fou regulada des dels segles XII-XIII *pel Fuero Juzgo* (1241), el *Fuero Real* (1254) i, sobretot, per les *Partides*²⁵, ja que contempla la recepció del *ius commune* a Castella i com a font pertinent, el dret romà de Justinià. Ulteriorment, la institució notarial es regulada per la Pragmàtica d'Alcalà dels Reis Catòlics (1503) i, en l'actualitat, per la Llei del notariat de 1862, la qual va revolucionar el notariat espanyol. D'altra banda, al regne d'Aragó, i en especial al Principat de Catalunya, la funció notarial es va anar reconeixent a través de constitucions i actes de cort. En concret, el seu inici va ser a les Corts de gener de 1228 (Vallet).²⁶

²¹ Carreño Sánchez, Rosa M. 2007 p.110

²² Bono, José. 1979 p.58 i seg.

²³ Carreño Sánchez, Rosa M. 2007 p.111

²⁴ Matilla Tascón, Antonio. 1978 p.19

²⁵ Exactament la Partida III (títol XIX) es la que fa referència al *tabellio* i al document tabel·liònic a través de constitucions i novel·les justinianes.

²⁶ Fugardo Estivill, Josep M. «Llei del Notariat, fe pública i funció notarial.» *La Notaría (nº4)*, 2011: 32-35.

1.4 RECEPCIÓ DEL IUS COMMUNE

Com a introducció cal recordar que el notariat romà es va anar inserint al llarg dels segles a través de la figura del *tabellio* a l'imperi d'Occident, i més tard, al d'Orient. Un cop va arribar a la seva plenitud es va anar expandint per Itàlia, França, la península Ibèrica i altres llocs d'Europa, on després del domini dels bàrbars es va retornar a la civilització i al dret romà. Pel que respecte a la nostra zona d'estudi, els *tabelliones* o *notarii* es trobaven descuidats durant l'època visigoda. El seu ressorgiment es va produir al segle XII a causa de la influència i recepció del *ius commune*²⁷.

Aquest fenomen s'entén com el redescobriment i la reintegració, principalment del dret romà de Justinià juntament amb el dret canònic (de l'església universal) i el dret feudal originari de la regió italiana de la Llombardia. L'inici d'aquest moviment se situa a les escoles i sobretot universitats d'Itàlia (Bolonya com a màxim referent) i del migdia de França (destacant Montpeller) per mitjà de les obres dels glossadors²⁸ dels segles XI-XIII i postglossadors dels segles XIV-XV, que es basaven en l'humanisme renaixentista (a partir del segle XVI). Fou des de terres italianes on va començar la seva expansió per Europa central i occidental²⁹.

La recepció del dret comú és coneguda com la rebuda o introducció d'aquest bloc de sistemes jurídics esmentats (dret romà justinià, dret feudal i dret canònic) per terres ibèriques durant els segles XII-XIV.

Diverses circumstàncies van propiciar la difusió del dret comú. En l'àmbit polític, la causa fou l'afermament per part dels sobirans a les monarquies existents. En l'àmbit econòmic va ser el fet que el dret comú responia millor a les necessitats ocasionades per la nova economia, basada en el tràfic mercantil, que no pas els vells drets populars. I pel que fa als motius culturals o científics, el *ius commune* era tècnicament superior, més equitatiu i just que els drets populars i consuetudinaris anteriors, produïts per cultures primitives ja obsoletes.

Junt amb les anteriors circumstàncies, certs elements van afavorir la introducció del dret comú a terres ibèriques. En primer lloc, la concurrència d'estudiants de la nostra península a finals del segle XII va augmentar ostensiblement a les reconegudes universitats italianes i del migdia de França, prenent com a referent Bolonya; fet que va influenciar per a la fundació d'universitats i estudis generals al nostre territori. Altre factor que afavorí el dret comú va ser el tràfic documental existent al voltant nostre que va donar peu a conèixer i utilitzar noves orientacions jurídiques. Un

²⁷ Matilla Tascón, Antonio. 1978 p.20

²⁸ Glossador: comentarista medieval del dret romà clàssic. Consultat a: <http://www.encyclopedia.cat/EC-GEC-0186322.xml>

²⁹ Font Rius, Josep Maria. «La recepció del dret comú a la península ibèrica.» En *Història del pensament jurídic: curs 1996-97 dedicat a la memòria del professor Francisco Tomás y Valiente*, de Tomàs de Montagut, 95-105. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 1999.

exemple clar es produeix durant el regnat d'Alfons I (1162-96) quan els notaris van començar a utilitzar cada cop més els formularis italians justificant les mancances de les normes jurídiques tradicionals³⁰.

El nou sistema jurídic comú no va ser igual rebut per tothom, les classes mitjanes, la burgesia o els professionals van ser els més propicis al nou dret, ja que es trobaven més emparats per dita regulació. Temps al temps, el *ius commune* es va imposar arreu, però amb particularitats, és a dir, barrejat amb els anteriors sistemes existents a cada lloc (*iura pròpia*).

Per tal d'establir un recorregut cronològic i geogràfic, es pot assegurar que Catalunya va ser el primer lloc a la península on es va introduir aquest nou dret a mitjan segle XII. El motiu és ben senzill, la seva propera situació geogràfica i les bones relacions econòmiques i polítiques esteses amb el migdia de França i el centre d'Itàlia van fer procliu aquest esdeveniment. Mentre que a Castella el *ius commune* no va arribar fins un segle més tard, al regne de Mallorca encara va trigar més a introduir-se, precisament cap als segles XIV i XV³¹.

Resumint a grans trets, cap a finals del segle XI fins a abastar finals del segle XVIII (Revolució Francesa del 1789) als països del centre i occident d'Europa va existir un dret i una ciència jurídica comunes, anomenat *ius commune*. Aquest dret comú ha sigut un dels fenòmens culturals més rellevant de l'història de la península Ibèrica i Occident per diferents motius: la seva duració, extensió geogràfica i la seva intensitat³². Respecte a la duració, s'inicia al segle XI-XII i perdura fins gairebé el segle XIX. (però no en tots els aspectes). Mentre que la seva intensitat ha sigut tal que no s'ha mantingut estàtic al llarg de les diferents èpoques i països, sinó que s'ha anat adaptant a les necessitats socials de cada moment. Així doncs, gràcies a la difusió dels glossadors i més tard, als comentaristes (segles XIV i XV), mitjançant els textos del *Corpus Iuris Civilis*³³ i el *Corpus Iuris Canonici*³⁴ es va difondre la creença en el dret canònic i en un segon pla el dret romà, com a ordenaments equitatius, amb una tècnica perfecta i completa que recollia solucions justes

³⁰ Sobrequés i Vidal, Santiago. «La producció del dret durant la gran època de Catalunya (segles XIII-XIV).» En *Història de la producció del dret català fins al Decret de Nova Planta*, pàg.28 i seg. Girona: Col·legi Universitari, 1978.

³¹ Font Rius, Josep Maria. 1999 p.95-105

³² Pérez Martín, Antonio. «El ius commune: artificio de juristas.» En *Història del pensament jurídic: curs 1996-97 dedicat a la memòria del professor Francisco Tomás y Valiente*, de Tomàs de Montagut, pàg.69 i seg. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 1999.

³³ És la recopilació històrica més grossa de Dret romà composta per 4 col·leccions del dret justinianeu: el *Codex de Justinià*, el *Pandectes* o *Digesta*, les *Institucions* i les *Novel·les*. Aquestes col·leccions de dret justinianeu són denominades pels glossadors de l'Edat Mitjana (1080-1260) com a *Corpus Iuris Civilis*, legislació qual consideraven com a un tot. Consultat a: http://enciclopedia.us.es/index.php/Justiniano_I

³⁴ És una col·lecció de normes canòniques de l'església catòlica, composta per diferents col·leccions i autors oficials i particulars entre els anys 1140 i 1503. El *Corpus Iuris Canonici* va ser aplicat per les esglésies de ritu oriental i llatí fins que es va promulgar el *Codex Iuris Canonici* de 1917. Consultat a: <http://www.esacademic.com/dic.nsf/eswiki/306182>

per a tota casuística concreta i adaptant aquests textos a tota nova societat³⁵. De tal manera i per concloure, s'engloba el dret romà justinianeu, el dret canònic, el feudal (amb menor notorietat) i la jurisprudència formada per les gloses³⁶ dins del *ius commune* baix medieval com el resultat d'un llarg període històric i no definitiu, donat que sorgeixen noves necessitats que exigeixen una actualització de la jurisprudència i les seves fonts.

³⁵ Tomás y Valiente, Francisco. «La formación del derecho común.» En *Manual de historia del derecho español (4ª edición)*, pàg.192. Tecnos, 2004.

³⁶ Gloses: prové del llatí i vol dir paraula obscura, terme que necessita una explicació i que es situa als marges com a aclariment d'un text escrit.

Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=gloses&operEntrada=0>

2. EVOLUCIÓ DE L'INSTITUCIÓ NOTARIAL MEDIEVAL: L'ARS NOTARIAE

Aquest segon bloc és el de major contingut i alhora es subdivideix en dues seccions. S'emmarca en el context històric i social de l'època medieval quan sorgeix el fenomen de l' "*Ars notariae*", entès com a << *la literatura especialitzada que es dedica a la resolució de problemes tant teòrics com pràctics de la disciplina notarial, iniciada pels mestres bolonyesos al segle XIII* >>³⁷. Respecte a aquesta part del treball, es pretén determinar que és precisament al segle XIII quan es produeix el moment clau pel notariat, ja que arriben a poc a poc els usos i costums dels notaris bolonyesos, i el dret comú (*ius commune*) es difon cada vegada més profundament arribant a produir-se una veritable renovació documental. Així doncs, com descriu la primera secció, és aquest el moment en què es fa el pas de l'escrivent al notari públic. Mentre que a la segona secció, és en el citat segle quan es dona la transformació de la *charta* a l'*instrumentum*, tot influenciat pel renaixement del dret iniciat a Bolonya ja al segle XI. Especial esment cal fer al Principat de Catalunya, ja que a diferència d'altres territoris de la península –Castella- i fins i tot, altres territoris més propers – Aragó i València -, no hi hagué una creació orgànica del notariat fins temps més tard, en part degut a l'alt nivell tècnic dels escrivans catalans.

2.1 SORGIMENT DE LA FIGURA DEL NOTARI:

2.1.1 EL PAS DE L'ESCRIVÀ AL NOTARI

Ens situem en l'època prèvia al segle XII quan trobem que gairebé tot el patrimoni cultural d'Occident es troba en mans de l'Església. La documentació d'aquesta etapa deixa patent la presència d'una minoria de persones alfabetitzades en contrast amb la gran majoria d'individus que no dominaven el món de l'escriptura. La minoria citada pertanyia a l'estament eclesiàstic, precisament es tractava dels següents: *diaconi*³⁸, *subdiaconi*³⁹, *sacerdotes*, *levitae*,⁴⁰ i en alguna ocasió laics, eren els encarregats de redactar els actes i contractes entre particulars, assumint així certes funcions notariales, però sense disposar de cap títol de nominació ni estar en possessió de la fe pública (*redactors*), ja que aquesta només era conferida als funcionaris que exercien el seu càrrec al servei de la potestat.⁴¹ Per tant, la redacció documental portada a terme pels mencionats

³⁷ L' *Ars Notariae*. Consultat a:

<http://arxiu.notarisdecatalunya.org/AdminPaginas/ArsNotariae/ab6eb454-cf6e-4bed-a141-3e7b97567c38>

³⁸ Diaconi: servidor, clergue o ministre eclesiàstic, les qualificacions del qual varien segons les diferents branques del cristianisme. Consultat a: <https://es.wikipedia.org/wiki/Di%C3%A1cono>

³⁹ Subdiaconi: clergue ordenat per a servir a l'altar. Es tracta d'un ordre eclesiàstic anterior al diaconi. Consultat a: <https://es.wikipedia.org/wiki/Subdi%C3%A1cono>

⁴⁰ Levitae: israelita de la tribu de Leví, dedicat al servei del temple.

Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=levita&operEntrada=0>

⁴¹ Baiges i Jardí, Ignasi J. 1994 p.133

escriptors alt-medievals no gaudia d'efectes jurídics i en cas de dubte, pèrdua o destrucció del document, s'havia de provar la seva autenticitat mitjançant la llei gòtica.

Aquesta situació ja venia contemplada des del vell dret romà, ja que la Constitució 76 de Justinià atorgava gairebé més força probatòria als testimonis que no pas al document en si; qüestió que es va mantenir vigent al Principat de Catalunya durant tota l'Alta Edat Mitjana, a través, de la *Lex Romana*, i posteriorment, el *Liber iudiciorum*.⁴² Respecte al dret justinià, establia en aquests supòsits que el notari o *tabellio*, o bé *scriptor* (qui fos l'autor del document), i tot aquell testimoni que fos partícip, havien de reconèixer sota jurament l'autenticitat del document. En cas de mort del notari i dels testimonis, i a falta d'altres mitjans, la següent opció era fer un coteig⁴³ amb altres escriptures de legitimitat segura (*collatio literarum*). Pel que fa a la situació catalana, també existia la possibilitat de sotmetre un document a l'examen comparatiu de lletres, el qual rebia el nom de *contrapactio scripturarum*. A més a més, també hi havia un mètode establert al títol V del llibre VII del *Liber iudiciorum* en cas de pèrdua o destrucció d'una escriptura, anomenat *reparatio scripturarum*. Aquest funcionava de tal manera que si encara eren vius els testimonis de l'acte originari, havien de manifestar-se envers el document. Per contra, si no havien de recórrer a altres testimonis que coneguessin l'escriptura íntegrament (l'*scriptor* o *redactor* de l'instrument formava part d'aquest sistema com a testimoni).⁴⁴

Al Principat de Catalunya, el pas de la "*charta*" a instrument públic va lligat amb la professió o titularitat del seu autor. Ja al segle XI, el ventall documental que avui en dia encara es conserva demostra que es pot parlar de professionalització per part d'alguns escriptors gràcies a la reiteració de documents on apareixen, en els quals fan constar la seva condició d'escriptor; llavors, només una petita minoria es denominava *notarius*. No obstant això, aquesta professió es troba en constant creixement al llarg del segle XII i a poc a poc es van identificant com a *notarius* (a condició que actuïn sota el servei de la potestat eclesiàstica o civil). Malgrat tot això, la quantitat de clergues no professionals que actuaven com a redactors de documents era superior al nombre d'escriptors i notaris professionals existents fins aleshores⁴⁵.

Més endavant, a la segona meitat del segle XII, paral·lelament a l'enfortiment del poder reial, sorgeixen les primeres escriptories públiques i, arran d'aquí apareixen escriptors titulars, als quals

⁴² El *Liber Iudiciorum*, també anomenat pel sobrenom Codi de Rescenvint o Llibre Jutge va ser una compilació de lleis realitzada pel rei Rescenvint. Aquest està format per 12 llibres que es van originar al 654 derogant les lleis presents aleshores: el Codi de Leovigild pels visigots i en el cas dels romans el Breviari d'Alaric. Consultat a: <http://www.historia-del-derecho.es/2012/01/el-liber-iudiciorum.html>

⁴³ Coteig: acció de cotejar, és a dir, confrontar una cosa amb una altra. Comparar-les tenint-ho a la vista. Consultat a: <http://www.wordreference.com/definicion/cotejar>

⁴⁴ Pons Guri, Josep M. «De l'escriptor al notari i de la "*charta*" a l'instrument. Recepció dels usos notariais itàlics a Catalunya.» *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística (Barcelona)*, 7, 1993: 29-42.

⁴⁵ Baiges i Jardí, Ignasi J. 1994 p.134

se'ls confereix possessió de la fe pública mitjançant el poder públic; el mateix poder que lentament es va anar apropiant del dret d'assignar notaris.

Així doncs, s'inicia un seguit de concessions reials a favor de l'estament eclesiàstic. Fet que constantment vincula les escrivanes amb parròquies, monestirs o catedrals, derivat del gran nombre d'escrivents eclesiàstics de segles anteriors. I entenen com a tal, que la creació d'escrivanes comportà concessió de la fe pública al seu beneficiari.⁴⁶

El tombant del segle XII al XIII, en l'àmbit notarial, és una època amb grans novetats tant paleogràfiques com jurídiques i diplomàtiques, les quals han contribuït en gran part a la configuració del notariat i dels seus documents pertinents que s'han mantingut durant segles posteriors.⁴⁷ No obstant això, i atenent a l'objecte d'aquest treball, cal centrar-se en les novetats jurídiques.

És al segle XIII quan es produeix un punt d'inflexió en l'evolució històrica del notariat, a causa de dos grans canvis que conflueixen en aquesta centúria: una transformació que afecta el subjecte, el canvi de simple escrivà a notari públic, i la transformació que canvia l'objecte, de la carta es passa a l'instrument públic. Ara bé, per entendre millor aquest fenomen cal desplegar els factors que han influït en aquest canvi.

L'enfortiment de la monarquia enfront dels poders feudals, el sorgiment dels municipis com a institució, l'expansió urbana juntament amb el ressorgiment de les ciutats, de la burgesia i la reactivació del tràfic mercantil i comercial han sigut alguns dels factors del canvi. Però, clarament, hi ha un factor que va ser clau en aquest procés de transformació, l'anomenada recepció romanista.⁴⁸

El dret comú iniciat a Bolonya a finals del segle XI i manifestat un cop ben entrat el segle XII amb les escoles i universitats de glossadors a Itàlia i dels legalistes a França va suposar el factor indispensable pel renaixement del dret. És a dir, la combinació d'aquestes dues noves ciències (legalista i canonista) propulsaren l'esmentat moviment jurídic renovador que va transformar la institució notarial.

Aquest moviment va comportar la creació de les primeres ordenances legals de l'ofici notarial i el naixement d'una nova disciplina del dret notarial. Destaquen 3 tipus d'obra:

⁴⁶ Conde, Rafael. «El pas de l'escrivà al notari.» En *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català (Barcelona, 11, 12 i 13 de novembre de 1993)*, 439-462. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.

⁴⁷ García Sanz, Arcadi. «Precedents, origen i evolució dels Col·legis Notarials.» En *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català (Barcelona, 11, 12 i 13 de novembre de 1993)*, 167-187. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.

⁴⁸ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.18

- Els ars dictandi: aquestes obres tractaven sobre les tècniques de redacció documental, o sigui, el seu objectiu era la correcció gramatical i el caràcter estilístic dels documents.
- Els formularis: deixant de banda la faceta estilística, el seu contingut era jurídic i s'enfocava a la correcta formulació del document.
- Els ars notarie: força més complexos que els *ars dictandi*, s'encarregaven del tràfic jurídic de les ciutats medievals amb l'objectiu de resoldre els problemes de la pràctica notarial. Els autors més reconeguts són Rainero de Perugia, Salatiel i, amb especial èmfasi, Rolandino Passeggeri, els tractats del qual són considerats com a punt de partida de la pràctica notarial.

D'aquesta manera, al segle XIII ja es pot dir que el notariat es troba integrat a la península amb un ordenament legal concret i amb concessions d'escrivanies públiques a favor de notaris titulats, generalment vinculades a l'estament clerical.

Pel que fa al Principat de Catalunya, a diferència d'altres territoris de la península com Castella, o fins i tot, Aragó i València, els orígens del notariat són més foscos perquè que no existia un cos jurídic i doctrinal sobre el notari i el seu funcionament. Cal dir que el notariat català va adoptar les idees sorgides de Bolonya a causa dels pocs catalans que al segle XII i ja més abundants un segle més tard varen freqüentar aquest indret i van importar els nous usos italians. Aquest mateix notariat català més culte va sobrepassar tècnicament l'activitat dels *scriptores* i era equiparable al nivell professional que tingueren al segle XII els *scriptores* de la Llombardia i la Toscana. D'acord amb el professor José Bono, a terres catalanes no hi calgué una creació orgànica del notariat. Per entendre millor la seva afirmació cito textualment les seves paraules, recollides per l'autor Rafael Conde: << *l'elevat grau de desenvolupament de la institució notarial i del sistema documental a Catalunya va donar lloc ben aviat, en el trànsit del segle XII al XIII, a l'establiment (principalment a les ciutats) d'un estament notarial molt especialitzat, i a la fixació d'una pràctica documental estable i tradicional, de notable nivell tècnic. Sense necessitat d'una instauració legal, el notariat i el document públic estaven fortament reconeguts en els decennis del segle XIII; no era precís a Catalunya, com si ho va ser a Castella i a Aragó, instituir "legalment" el notarius publicus i l'instrumentum publicum, perquè de fet ja ho estaven* >>⁴⁹.

D'altra banda, a Castella la legislació que implica la recepció romanista és la normativa alfonsina. L'ordenació notarial realitzada per Alfons X El savi, va marcar un canvi deixant enrere el concepte de notari com a simple *scriptor* professional i establint-lo com a titular d'un ofici públic, el qual es trobà regulat legalment. Amb això, va marcar una pauta en el funcionament notarial, ja que havien de realitzar les seves tasques de forma lleial i conforme al dret, abandonant la idea de la lliure professionalitat dels escriptors alt-medievals. En concret, el *Fuero Real* (1255) que ve

⁴⁹ Conde, Rafael. 1994 p.441

precedit pel *Fuero de Soria* (1195), determina el concepte d'escrivà o notari públic. Poc més tard, el *Espéculo* (1260) implica un sistema notarial més complet i, finalment, les *Partides* (1270-1280) suposen la doctrina definitiva⁵⁰.

En conclusió, és aquell trencall dels segles XII-XIII, en concret, a finals del segle XIII, quan la creació i organització d'escrivanies públiques adquireix una difusió habitual a terres catalanes i es troba estretament influenciada pel dret comú, així com el sistema notarial nostre s'adapta als usos que es desenvoluparen a Itàlia. Aquest nou corrent es va endinsar al Principat de Catalunya de tal manera que els formularis catalans van seguir la influència dels tractats d'*Ars notariae* de cèlebres autors ja citats com Rainiero de Perugia, Salatíel o Rolandino. No obstant això, no se seguirà tota la sistemàtica bolonyesa, sinó que es prendrà la part més essencial.⁵¹ Tanmateix, serà en aquesta centúria quan el nom de "notari" guanyi terreny al d'escrivà i per consegüent, es podrà parlar de notariat pròpiament dit, assimilant la figura del notari públic a tot individu que atorga caràcter d'instrument públic a documents del dret privat.⁵²

2.1.2 TIPUS DE NOTARIS

Respecte a la diversa tipologia de notaris, si bé les primeres concessions van ser generalment a favor de l'estament eclesiàstic, en el transcórrer del segle XIII els laics es van anar imposant en el conjunt de la institució notarial; fet que va provocar moltes pugnes entre aquests i els clergues. A l'època feudal, malgrat tots els esforços de les monarquies de la península, existia una disgregació de l'autoritat que comportà que tants reis, senyors i municipis poguessin nomenar els seus propis notaris, provocant una gran diversitat de tipus de notaris. Al llarg dels conflictes ocasionats al segle XIV entre el poder reial, el baronial⁵³, el laic o l'eclesiàstic, és el poder reial el que es reivindica amb major èxit, ja que entenia la seva facultat de crear notaris com a una regalia⁵⁴ inalienable de la Corona. Per tant, al Principat de Catalunya l'autoritat de crear notaris pertanyia, en primer lloc, al rei. Però, amb el temps es va limitar la seva facultat, i al costat del rei existirien altres poders que nomenaven notaries i reglamentaven notaris.⁵⁵

- 1) Després del poder del rei, trobem els barons jurisdiccionals, laics i eclesiàstics, els quals entenien les escrivanies com una altra propietat de les seves baronies.

⁵⁰ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.20

⁵¹ Baiges i Jardí, Ignasi J. 1994 p.135

⁵² Mendoza, Eva M^a. «En testimonio de verdad: Los signos de los escribanos públicos.» *Baética: estudios de arte, geografía e historia* (nº35), 2013: 299-312.

⁵³ Baronial: procedent d'un baró, entès com a tal, a l'edat mitjana un home notable; a la baixa edat mitjana, noble o magnat; i als països catalans, almenys des del segle XIII, senyor que tenia el domini jurisdiccional d'una baronia (demarcació feudal posseïda pel baró). Consultat a: <http://www.enciclopedia.cat/EC-GDLC-e00016855.xml>

⁵⁴ Regalia: prerrogativa corresponent al sobirà en els seus dominis. Consultat a: <http://www.enciclopedia.cat/search/obrae/GEC/regalia>

⁵⁵ Conde, Rafael. 1994 p.441

- 2) Un esgraó per sota hi ha l'Església.
- 3) I finalment, també tenien facultat alguns municipis mitjançant concessió reial expressa.

També s'ha de comentar que les concessions de notaries eren considerades com una renta jurisdiccional més, és a dir, les escrivanies estaven sotmeses a cessions, vendes, arrendaments o establertes en emfiteusi⁵⁶. Així doncs, existeix la creació d'escrivanies i d'altra banda el mecanisme de nomenament personal de notari. Entenen aquest últim com la forma amb la qual s'atorga caràcter de *privilegiata persona* tal com va definir Rolandinus <<*privilegiata persona ad negocia hominem publice et authentice conscribenda*>>, en altres paraules, amb el nomenament de notari es concedeix a una persona el privilegi per actuar en els negocis dels homes de forma pública i autèntica. És a dir, podies ser notari de dues maneres: designat com a titular d'una escrivania, o nomenat gràcies a la teva pròpia persona com a notari⁵⁷.

Però, la majoria de cops se'ls diferenciava abans per la dependència o autoritat sota la qual podien autoritzar documents públics que no pas pel seu ofici o treball encarregat. En conseqüència, era sovint trobar-se a un fedatari sotmès a més d'una autoritat.

Per tant, segons la seva autoritat s'estableix la tipologia següent⁵⁸:

- Els notaris de creació reial: mitjançant una concessió reial investeixen de fe pública (*auctoritate domini regis*). Existeix una multiplicitat de subtipus depenent del seu àmbit d'actuació.
 - Notaris generals: són els notaris que disposen de capacitat d'actuació *ubique*, és a dir, poden actuar per tots els regnes i territoris de la corona, però sense adscripció local. Principalment, la seva funció s'enfoca en l'escriptura dels negocis comuns dels funcionaris reials, però addicionalment poden actuar com a notaris domèstics del rei (en casos eventuals).
 - Notaris amb competències locals: adscrits a viles, ciutats i llocs de notariat múltiple. Però, en algun cas també tenien competència *ubique*.
 - Notaris de territori extra-urbà: designats concretament per actuar fora dels límits d'una ciutat. No devien ser molt freqüents perquè que hi ha pocs exemples.

⁵⁶ Emfiteusi: cessió perpetua o per llarg temps del domini útil d'un immoble mitjançant el pagament d'una pensió anual al cessionari (persona que fa la cessió). Consultat a: <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0101139.xml>

⁵⁷ Conde, Rafael. 1994 p.461

⁵⁸ Baiges i Jardí, Ignasi J. 1994 p.140-143

- Notaris de llocs privilegiats: l'àmbit d'actuació d'aquests es reduïa a llocs determinats fora del territori de la Corona. En general es trobaven adscrits als consolats.
 - Titulars d'escrivanies locals: gaudien de l'escrivania en règim de monopoli, tant podien ser laics com eclesiàstics. El seu abast d'actuació incloïa la vila. Solien disposar de les funcions notariales juntament amb les curials i la facultat de nomenar substituïts. Per norma general, eren concessions de caràcter vitalici (amb pagament de cens).
 - Titulars d'escrivanies de minories confessionals: càrrec expressament creat per autoritzar documents jueus i sarraïns⁵⁹.
 - Titulars d'escrivanies de les cúries de l'administració reial inferior i mitjana i titulars de jutges de corts: segons concessió reial i per un temps puntual o vitalici, s'encarregaven de la redacció documental relativa a la funció curial. Atès que la seva actuació era pública les seves funcions eren diferents de les d'un notari.
- Notaris baronials: el seu poder per crear notaris es troba implícit en la propietat de les seves jurisdiccions. El cas és que els barons creaven notaris en els seus territoris i l'àmbit d'acció dels seus notaris es limitava dins del territori de la jurisdicció del mateix senyor. Aquesta propietat de creació d'escrivanies suposava l'organització de l'activitat notarial, des de la creació i designació del notari passant per la regulació de les taxes fins a la conservació dels protocols⁶⁰.
- Notaris de creació senyorial:
- Laica: tenen autoritat concedida per part de comtes, vescomtes i barons, entre altres, per autoritzar documents en els territoris de domini senyorial o amb una adscripció localitzada.
 - Eclesiàstica: els eclesiàstics del notariat català exercien una correcta funció notarial que contrasta amb el cas valencià i aragonès, on els clergues estaven vedats. Tres classes⁶¹:
 - ✓ Escrivanies de monestirs, els monestirs al·legant el seu ús immemorial es reservaven el dret a crear notaris en els seus territoris fent constar l'autoritat de l'abat.

⁵⁹ Sarraïns: tribus àrabs que van envair la península Ibèrica al segle VIII. Consultat a: <http://www.diccionaris.cat/?diccionario=77&empieza=empieza&palabra=sarrai&imprimir=N>

⁶⁰ Conde, Rafael. 1994 p.449-451

⁶¹ Baiges i Jardí, Ignasi J. 1994 p.141-143

- ✓ Escrivanies parroquials, els rectors i vicaris⁶² de les parròquies també autoritzaven documents per mitjà del bisbe o del rei.
 - ✓ L'església disposava també de notaris apostòlics, nomenats directament pel papa o pels bisbes. Juntament amb aquests hi havia els notaris imperials, però eren minoritaris.
- Notaris de creació municipal: partint del dret reconegut a moltes viles i ciutats, aquestes tenien dret a crear els seus propis notaris mitjançant l'*auctoritas* del batlle reial⁶³ o del veguer⁶⁴. A territori català, per tal de fer front a les habituals intromissions del col·lectiu de notaris per creació reial eren els mateixos municipis els que controlaven l'accés d'aquests. Al contrari que el regne d'Aragó, que tenia un *numerus certus*; així com Castella, que va fixar el principi de *numerus clausus* degut a l'excessiu nombre de notaris que actuaven a les ciutats (reials i municipals), a més del fet que els monarques atorgaven l'esmentat ofici com a estratègia per atreure partidaris a les seves causes.
 - Notaris de consell: aquells de nomenament comunal i els adscrits a altres institucions com seria el cas de la Cancelleria, les Corts, l'Audiència, les Cúries, etc. La seva funció estava estrictament delimitada.

2.1.3 FUNCIONAMENT I ACCÉS A LA PROFESSIONI

Visió jurídica-social

És una tasca complicada sintetitzar el funcionament del notariat en unes poques línies, ja que des de la configuració notarial a principis del segle XIII fins a la vigent llei orgànica del notariat de 1862 (moment en què es produeix la unificació de l'ordenament general notarial en una única normativa) la institució notarial ha viscut una època convulsa. Les diferents fonts jurídiques que regularen el notariat, la diversitat tipològica de notaris existents, la confusió de competències i les contínues pugnes entre els diferents poders (reial, baronial, municipal, eclesiàstic, entre altres)

⁶² Vicari: eclesiàstic que, en una parròquia, està sota l'autoritat del rector. Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=vicari&operEntrada=0>

⁶³ Batlle: persona que tenia a càrrec seu l'administració o la representació dels interessos d'una altre. Als Països Catalans, administrador al servei d'un senyor territorial, en nom del qual exercia una jurisdicció reial o baronial i la representació dels drets de caràcter econòmic. Consultat a: <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0162986.xml>

⁶⁴ Veguer: al Principat de Catalunya i també a Mallorca, autoritat delegada de la corona o d'una baronia en una demarcació, amb una jurisdicció governativa, judicial i administrativa. Consultat a: <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0150045.xml>

són els factors que han caracteritzat el funcionament de l'ordenament notarial al llarg d'aquestes centúries.

Pel que fa a les fonts jurídiques del notariat, hi ha diverses com són els privilegis reials, els senyorials o les ordenances municipals; totes aquestes són institucions que contenen l'autoritat de la qual es desprèn la fe pública⁶⁵. L'objectiu de les fonts citades era establir una regulació general en l'àmbit notarial passant pel nomenament de titulars, la redacció documental, el traspàs dels protocols, l'edat per a accedir a l'ofici de notari, la seva idoneïtat pertinent, així com les taxes i salaris, a més de la constitució col·legial, per esmentar les més rellevants.

L'època de plenitud del notariat, sobretot català, s'emmarca al segle XIV i XV a causa de l'augment que es produeix des del segle XIII pel protagonisme que tenia la figura del notari en la vida social. Per això, en el transcorregut del segle XIV i XV, tant el poder reial, com els municipis es van encarregar de reglamentar i organitzar l'ofici notarial a través de diverses pragmàtiques⁶⁶, ordinacions, capítols de Corts, etc⁶⁷.

A la Corona de Castella, i com s'ha fet referència amb anterioritat, fou la normativa alfonsina la que va marcar l'inici professional del notariat, però per trobar una ordenació legal comparable a la d'Alfons X el Savi s'haurà d'esperar fins als Reis Catòlics, i en concret, l'any 1480 amb l'ordenament de les Corts de Toledo i les ordenances dels escrivans del regne de 1503. Ambdues ordenances suposen la maduració del recorregut normatiu marcat pels seus precedents.

A grans trets desenvoluparé alguns aspectes del funcionament notarial al regne de Castella. La normativa alfonsina determina a la llei XV que succeeix quan un notari es posa malalt o en cas de mort. A l'obra del *Fuero Real* ja s'esmenta però és en temps de les *Partides* quan el seu contingut és més detallat. L'escrivà malalt doncs ha de cridar a un altre escrivà públic per a mostrar-li les seves notes registrals i demanar-li que acabi de realitzar una determinada nota, mentre que l'escrivà substituït haurà de subscriure el document amb una fórmula concreta per deixar constància que ell no ha sigut l'autor del document. Pel que fa a les notes de l'escrivà mort, se segueix idèntica doctrina que apareix al *Fuero Real*, equivalent a traspassar els documents a l'escrivà que el succeeixi. D'altra banda, i de forma exemplar, el càstig estipulat per tot aquell escrivà que fos deslleial o realitzés alguna activitat fraudulenta dintre de l'exercici de la seva

⁶⁵ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.20

⁶⁶ Pragmàtica: ordinació o decret del sobirà sobre matèria de dret públic, amb força obligatòria semblant a la de la llei, però que té origen en l'exclusiva voluntat del monarca sense compartir el seu poder amb les corts; en decret català, des del segle XIII, disposició de caràcter general atorgada pel rei o el seu lloctinent sense intervenció de la cort general del Principat de Catalunya.

Consultat a: <http://www.encyclopedia.cat/EC-GEC-0203046.xml>

⁶⁷ Baiges i Jardí, Ignasi J. 1994 p.145

professió era que se'l podia fins i tot arribar a tallar la mà amb la qual va escriure el frau documental o privar-lo d'exercir l'activitat notarial i de tota honra durant la seva vida⁶⁸.

Tanmateix, a mesura que es va desenrotllant la institució notarial a Catalunya van sorgint majors problemes pràctics, i per consegüent, va anar augmentant la legislació del món notarial representada a escala general per les Corts com a nucli base del notariat català que perduraren fins a l'Edat Moderna (abundants sota el regnat de Jaume II, Alfons IV o Pere IV). Mentre que localment, destaquen a Barcelona les disposicions reals fins a la mort de Martí I⁶⁹.

Però per conèixer millor el funcionament del notari hem de remuntar-nos a la realitat social de l'època. En contrast amb el seu positiu augment la visió del poble enfront aquest ofici era més aviat negativa. Es va qüestionar la professionalitat d'aquest col·lectiu sota acusacions d'ignorància, incompetència, deshonestat dels seus actes o fins i tot arrogància. La causa que va originar semblant debat fou precisament l'excessiu nombre d'escrivans que va suposar el fet que molts d'aquests no poguessin prosperar en el seu negoci a causa de la forta competència i llavors es dediquessin a males pràctiques i negocis fraudulents per a guanyar-se la vida. Tanmateix, l'esmentat encreuament d'acusacions era en gran part originat per l'odi que els escriptors generaven, sobretot a les classes populars d'on sorgien amb més freqüència aquesta figura. El motiu d'aquest rebuig era propiciat perquè l'escrivà simbolitzava una figura amb gran poder que conservava la memòria de les obligacions i les relacions que s'establien entre les classes més humils i les elits, materialitzant aquesta dependència econòmica en el seu despatx en forma de document. A més a més, si se suma la relació personal d'algun d'aquests notaris amb altres membres de les elits locals, i el ràpid ascens social d'aquest col·lectiu, tot plegat facilita concentrar odi cap a qualsevol notari. És a dir, i tal com ho defineix el medievalista francès Jacques Verger, elscrivans es poden englobar dins el concepte d'intermediaris intel·lectuals. El fet de saber llegir i escriure en una societat majoritàriament analfabeta els situà junt amb el seu coneixement dels negocis públics i privats de diverses famílies en un esglaió privilegiat dins la seva època perquè la informació és poder, el qual podien utilitzar en qualsevol moment en el seu propi benefici⁷⁰.

Des de la mateixa perspectiva social cal destacar un altre fet més. L'aspecte que pretenc subratllar és les diferents etapes per les quals passen els notaris fins a arribar a aquesta ascensió social. És evident que dintre del col·lectiu hi havia algun membre amb més mitjans per aconseguir la progressió pertinent. Específicament, els fills de notaris o procuradors disposaven de majors

⁶⁸ Matilla Tascón, Antonio. 1978 p.21

⁶⁹ Martínez, Lope Pascual. «El notariado en la baja edad media: escribas y documentos (Cataluña, Valencia y Mallorca).» *Miscelánea Medieval Murciana* (nº10), 1983: 197-219.

⁷⁰ Extremera, Miguel Ángel. «El Notariado en la España medieval (siglos XIII-XV).» *Actas del II simposio de jóvenes medievalistas de Lorca*. 2004. 37-51.

avantatges socialment enfront de la resta; reiterant altre cop unes paraules del medievalista Jacques Verger, aquests ja disposaven d'un capital social i cultural, la qual cosa els hi assegurava si més no una ferma clientela. Aquest fet originà autèntiques dinasties d'escriptors, ja que els fills sovint heretaven la clientela.

Accés a la professió

Ara bé, centrant-nos en l'altra pretensió d'aquest apartat, desgranaré amb detall l'ordenament jurídic que regula l'accés a l'ofici notarial, però posant especial atenció al cas del Principat de Catalunya.

Com he citat abans, en el regne de Castella va ser el *Codi de les Partides* d'Alfons X el que presenta l'ordenació notarial ja configurada. Al títol XIX de la partida II és on s'estipula les qualitats que hauria de tenir tot aquell que volgués exercir d'escrivà públic. Les característiques concretes que es recullen d'aquesta normativa són les següents: <<*hauran d'esser homes lliures, cristians de bona fama, saber escriure bé i entesos en l'art de l'escrivania. Saber guardar un secret, sense revelar-ho mai, excepte quan perjudiqui al rei o al regne; ser veïns dels llocs on exerceixin per a conèixer millor a les persones que intervinguin en els actes on donin fe; han de ser legos*⁷¹, perquè actuen en plets dels quals a vegades recau pena de mort o de lesió, i a més perquè si el propi escrivà cometés algun error que mereixes la mort o altre pena, pugui el rei manar-la a executar⁷².>>

A continuació, explicaré tots aquells elements que s'havien de tenir en compte per poder accedir a l'ofici de notari català, comprenen com a tal els requisits personals, els d'idoneïtat, així com l'obtenció del títol i la seva retribució.

Abans de tot, és important fer referència al *Liber examinationis civitatis Barchinone*, ja que es tracta d'un registre dels notaris públics de Barcelona que entre 1348 i 1385 van realitzar l'examen d'accés a la cort vicarial, i originat amb la pretensió de facilitar el control del notariat barceloní⁷³.

Per a obtenir l'*auctoritas* i per raó del caràcter oficial del seu ofici, els candidats a què se'ls facultés per exercir l'ofici públic de notari havien de complir uns determinats requisits:

⁷¹ Lego: persona que manca d'experiència o coneixements en una determinada matèria. Consultat a: <http://www.wordreference.com/definicion/lego>

⁷² Matilla Tascón, Antonio. 1978 p.22

⁷³ Hernando, Josep, Jordi Fernández, y Jordi Günzberg. *Liber examinationis notariorum civitatis Barchione (1348-1386)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1992, 15-65.

- En l'àmbit personal, indispensablement havia de ser un home i lliure; amb bona aptitud física i mental; de bons costums; i amb obligatorietat de veïnatge i secularitat⁷⁴. Pel que fa a l'edat, segons el capítol 31 de les Corts de Montblanc de 1333 d'Alfons III, era condició necessària haver complert els vint-i-quatre anys. Malgrat aquesta obligació d'àmbit general per tot el Principat, l'edat variava segons la franja d'entre vint a vint-i-cinc anys. Fins i tot, es donaven alguns casos flagrants en què el notari substituït no assolía el mínim d'edat requerida. La condició d'home lliure, de sexe masculí i bon aptitud física eren requisits *sine qua non*⁷⁵, raó per la qual no es troben recollides a les fonts jurídiques. L'obligació de veïnatge de la localitat on es portava a terme l'ofici va ser sol·licitat a les ciutats, específicament en el cas dels notaris de creació municipal. I el requisit de laïcitat que els governants van voler imposar es va traduir en pugnes habituals entre el poder eclesiàstic i el laic, ja que els clergues volien mantenir aquest dret del qual disposaven antigament i que els repercutia certs ingressos. El fet que l'estament eclesiàstic eludís a la justícia des de temps enrere justificant-se en la seva pròpia jurisdicció comportà diversos intents de restringir les atribucions notariales, com va fer Jaume II a través de la pragmàtica de 31 de maig de l'any 1302 prohibint al poder eclesiàstic l'exercici notarial en terres reials⁷⁶. En efecte, amb l'objectiu d'evitar aquest abús de dret per part dels eclesiàstics que s'acollien a l'exempció de jurisdicció reial que requeïa en el seu estament, Alfons III va ordenar el 1328 que tot aquell clergue que volgués ser notari havia de renunciar de forma prèvia a invocar la seva jurisdicció eclesiàstica.

- En relació a les seves aptituds per a ser idoni, havia de disposar d'un suficient nivell jurídic, gramatical, i de llengua llatina, per tal de realitzar la redacció documental i formulació de l'acte (*suficient en sciència*). Coneixements que els notaris adquirien mitjançant els estudis clàssics de l'*Ars Notariae* (Rainero de Peruggia, Salatiel i Rolandino, com a màxim exponents).

Aquests notaris aprenien *morando in arte* (assumppte que admet dilació, no apressa), és a dir, adquirien els coneixements necessaris amb anys de pràctica al costat d'un notari i amb els formularis adequats, generalment entre 2 i 8 anys (en el cas dels consellers de Barcelona demanaven un mínim de 8 anys d'aprenentatge pràctic per només poder accedir a fer l'examen de suficiència).

- Posteriorment, com a darrer pas cap a l'obtenció de l'*auctoritas* i com a sistema que confirma si havien adquirit els coneixements necessaris durant l'aprenentatge pràctic, s'havien d'enfrontar

⁷⁴ Secularitat: qualitat o estat de secular. Equivalent a laïcisme, doctrina que defensa la independència de l'home, la societat i, més particularment, de l'estat de tota influència eclesiàstica o religiosa. Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=laicisme&operEntrada=0>

⁷⁵ L'expressió llatina *sine qua non* es tracta d'un llatínisme que fa referència a una condició o acció que es indispensable, imprescindible o essencial per a que succeeixi algun fet. Sense el compliment d'aquesta clàusula es impossible aconseguir l'objectiu plantejat. Consultat a: <https://www.significados.com/sine-qua-non/>

⁷⁶ Baiges i Jardí, Ignasi J. 1994 p.146-150

a l'examen d'accés davant d'un tribunal, el qual segons les directrius del Privilegi de Gandesa estava format per un mínim de quatre o cinc persones, en general, dos o tres notaris junt amb dos jurisperits. A Barcelona segons les notícies que han perviscut se sap que el primer pas per examinar-se era la súplica feta pel candidat al veguer i als consellers de la ciutat, ja que l'examen es duia a terme davant d'aquests, els quals decidien quin dia i hora es faria l'avaluació⁷⁷. La data de la prova no solia tenir una periodicitat, més aviat es creu que anava marcada en funció dels interessos dels veguers i consellers, sense tenir en compte el col·lectiu notarial.

Succés important envers aquesta prova d'accés és la implantació manada per Alfons II a les Corts de Montsó de 1289 i que englobaven a tot el Principat, les quals van establir addicionalment el jurament del càrrec davant les autoritats reials (veguers o batlles) i dels prohoms⁷⁸ de les localitats, és a dir, atorgant participació municipal en l'elecció de notaris.

Entrant en matèria, l'examen versava sobre el debat d'un cas pràctic formulat pel tribunal d'examinadors i sobre el qual calia una resposta encertada per part del candidat si aquest volia passar la prova amb èxit. Cal dir que prèviament al candidat, els examinadors havien de fer un jurament davant les autoritats locals i sobre els evangelis, pel qual es comprometien a realitzar amb honestedat i legalment l'avaluació dels coneixements dels aspirants a l'ofici de notari per a garantir que disposaven de la suficient ciència jurídica requerida⁷⁹.

Un cop completa aquesta fase i demostrat els coneixements necessaris de tècnica notarial, el següent pas era una discussió relacionada amb les aptituds morals de l'aspirant, en la qual participaven els representants reials, els de les localitats i els testimonis, a més dels examinadors.

- Finalment, superats els dubtes segons les seves facultats morals, el nou notari havia de procedir al jurament en presència del representant reial i sobre els Sants Evangelis, prometent que compliria amb les seves tasques inherents a l'ofici de forma legal, tal com van establir les Corts de Montsó. Mentre que el jurament en el supòsit dels notaris apostòlics era l'expressa lleialtat a l'Església, al papa i als seus corresponents successors, els notaris creats per autoritat senyorial laica també s'havien de sotmetre a la dita formalitat obligatòria.

- Enllestida la formalitat del jurament ja es podia procedir a l'entrega del títol al recent notari. A Barcelona el títol era concedit pel veguer o si no el sots-veguer, en cas de substitució d'aquell, i en representació del rei. Respecte als notaris de concessió reial realitzaven l'examen a la cúria del

⁷⁷ Hernando, Josep, Jordi Fernández, y Jordi Günzberg. 1992 38-45

⁷⁸ Prohoms: persona digna d'especial consideració. Al segle XII, al Principat de Catalunya, persona notable o principal d'una localitat que assistia o assessorava el senyor jurisdiccional o el seu representant o batlle en actes arbitrals i pericials o com a testimoni en donacions, vendes, concòrdies, etc. I des del segle XII, membre d'alguns consells municipals catalans, anomenat també jurat o conseller.

Consultat a: <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0203922.xml>

⁷⁹ Hernando, Josep, Jordi Fernández, y Jordi Günzberg. 1992 38-45.

rei. Lliurat el títol per la Cancelleria, i atorgat pel rei, s'hi consignava la constitució del càrrec, la seva competència com a notari, la seva *auctoritas*, el jurament i el poder per designar substituïts. I els bisbes també anomenaven notaris, episcopals a les seves cúries; i apostòlics per a facultats especials mitjançant delegació papal. Mentre que els senyors laics nomenaven notaris de la seva pròpia jurisdicció, seguint els seus títols una pauta similar a la de la Cancelleria reial. Per últim, els títols dels notaris de creació municipal es consignaven als llibres de la cort judicial, especials o als registres municipals⁸⁰.

- Tanmateix, d'igual manera que qualsevol altre professional, el notari prestava serveis a canvi d'una retribució. Més aviat que tard, aquestes taxes van ser regulades pels poders públics en funció de la classe de document judicial i extrajudicial de què es tractés i amb l'objectiu d'evitar qualsevol abús. Destacar que la retribució pels documents originals era major que per les còpies. Va ser arran de les citades Corts de Montsó de 1363 quan es van regular les tarifes dels notaris per tots els municipis catalans. En concret, els capítols XX i XXI de la normativa ja esmentada estipulaven el preu màxim pels documents de caràcter extrajudicial i a més, establí que no es podien cobrar aquestes tarifes fins al moment en què el document disposés de forma pública. Supletòriament, el capítol XIX de la mateixa Cort s'encarregava de les tarifes per als documents judicials.

Dit tot això, era comprensible la varietat existent dins del món notarial atenent al seu grau de professionalitat. En primer lloc, hi havia el notari titular, encarregat del seu ministeri; els substituïts (*locumtenens*), que actuaven per al notari titular de forma delegada però amb plena validesa; també existien notaris associats anomenats *connotarii* i que actuaven de forma subordinada; els notaris *iurati*, els quals representaven a una classe d'ajudants qualificats, que podien autoritzar documents a condició que fos per ordre del notari titular; auxiliars de funció o escriptors, cobraven una quantitat estipulada per contracte; i els aprenents, al contrari dels auxiliars, aquests pagaven per aprendre l'ofici al costat del notari titular⁸¹.

Per a finalitzar aquest apartat, aclarir que la professió notarial, així com el seu inici i l'aprenentatge de l'època s'assimila més amb el treball manual que no pas amb els estudis superiors. Amb això, el que vull dir és que es tracta d'un ofici que s'aprenia des de l'interior d'un despatx notarial mitjançant còpies d'esborranys i retalls notarial. La relació d'un aprenent de notari amb els llibres no era fonamental, si bé, algun cop caldria fer ús d'un manual per resoldre dubtes però habitualment feien prou amb els documents dels notaris anteriors⁸².

⁸⁰ Baiges i Jardí, Ignasi J. 1994 p.52-54

⁸¹ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.22-23.

⁸² Extremera, Miguel Ángel. 2004 p.48

2.2 LA REDACCIÓ DE L'INSTRUMENT NOTARIAL:

2.2.1 EL REGISTRE NOTARIAL I LA SEVA DOBLE/TRIPLE REDACCIÓ

Gènesi dels registres notariais

El terme protocol (del llatí *protocollum*) procedeix de la suma de la paraula grega *protos* (primer) i de la llatina *collum* o *collatio* (confrontament amb l'original). No obstant això, la combinació d'aquests dos termes, “primer” i “comprovació” és coherent si es vol fer referència al sentit de protocol actual com a matriu, és a dir, com a escriptura original dels instruments. En canvi, el concepte actual de protocol no encaixa amb la seva tradició jurídica perquè no és fins al segle XVI al Regne de Castella i al XVIII en el cas dels regnes de la Corona d'Aragó quan s'introdueix oficialment el protocol, entès com a escriptura que conté els instruments originals. Abans d'aquestes dates però els llibres notariais són simples registres; una col·lecció de forma ordenada del conjunt de textos documentals que es troben en la seva primera fase textual⁸³.

De totes maneres, el mot de protocol s'ha utilitzat al llarg del temps tant per designar l'assentament del registre com el mateix registre. Aquest concepte registral arrela al segon capítol de la Novel·la XLIV de Justinià, on es compren per protocol aquell pergami o paper (*charta*)⁸⁴ al qual s'havia posat un segell i que com a instrument s'havia d'estendre sota pena de falsedat. Deixant de banda els precedents romans, el concepte de registre notarial s'estableix a la península junt amb el revifament legal que sorgeix al món occidental entre els segles XII i XIII, propiciat per les escoles i universitats de glossadors itàlics i de legalistes francesos. Aquesta nova formulació va significar una renovació radical del sistema documental, i juntament amb el suport dels canonistes, l'antiga figura del tabel·lió és a partir d'aquest moment equiparable a la del jutge, una pública persona i l'instrument públic passa a requerir una producció de forma reglada. Per tant, aquest nou instrument que neix amb l'objectiu de garantir la seva autenticitat requereix, tal com cita textualment l'arxiver Pagarolas <<la formulació prèvia d'una redacció sumària del negoci escripturat: la scheda o imbreviatura, que conté l'essència del negoci jurídic, prèvia a la charta o mundum, és a dir, l'*instrumentum publicum*, que constitueix el document definitiu>>⁸⁵. I així és, a través d'aquest mètode de doble redacció que els glossadors de Bolonya determinen l'origen dels registres notariais. Precisament, va ser a causa d'aquests últims que es va atorgar valor substantiu a la redacció sumària⁸⁶, de tal forma que la *scheda* deixa de ser una simple notícia dorsal de l'Alta Edat Mitjana i adquireix un reconegut valor jurídic.

⁸³ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2000 p.162

⁸⁴ El mot “*charta*” com a concepte genèric era aplicable a tot allò posat per escrit, ja fos pergami (*charta membranacea*) o paper (*charta papiracea*). Consultat a: Pons Guri, Josep M. 1993

⁸⁵ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.18

⁸⁶ Per sumària s'entén l'escriptura inicial que era breu i concisa o que estava resumida o reduïda. Consultat a: <http://www.diccionaris.cat/?diccionario=78&empieza=empieza&palabra=redaccio&imprimir=N>

La presència del notariat i dels seus respectius registres, juntament amb l'aparició del paper i els registres de la Cancelleria Reial, se situen en un moment de revifament de l'àmbit urbà i mercantil, i amb la progressió d'una nova classe social burgesa dins del sistema feudal.

A causa dels nous corrents les relacions entre particulars varen patir modificacions, però l'aspecte més rellevant de tots va ser la necessitat d'una forma reglada mitjançant prova objectiva, és a dir, document escrit (no com a simple reflex d'un acte, sinó com a prova vàlida). Addicionalment, com a element fefaent de la prova el document escrit havia de ser avalat amb la signatura d'una persona dotada d'autoritat i així demostrar la seva validesa i producció formal adequada. Per tant, amb el triomf del dret comú el resultat d'aquesta transformació de la producció documental serà el pas de l'escrivent a notari, equivalent a la figura de jurista i deixant enrere el seu ofici *d'ars notariae*⁸⁷; i el pas de la *charta* a instrument públic i probatori, junt amb l'aparició dels registres notariaus, perquè és a partir del segle XIII quan la *fides* del document ja no radica en els aspectes formals o en la posterior confirmació per part dels testimonis, sinó que recau en la capacitat legitimadora i d'autenticitat del notari⁸⁸.

Amb tot això, no és casualitat que els notaris adoptin d'alguna manera el rol d'àrbitres de la nova situació, ja que són els responsables de les creacions e innovacions respecte a figures jurídiques que regulen la vida social i econòmica de l'època. Per consegüent, arran del segle XIII, la figura notarial es fa omnipresent amb la seva intervenció obligatòria en tots els centres de poder dels ciutadans (Cancelleria Reial, institucions municipals, cúries judicials, gremis, etc).

Tornant a la gènesi dels registres notariaus, les primeres *nòtules* documentals daten de mitjans de segle XII al nord d'Itàlia. Segons Costamagna, hi ha 3 fases que defineixen el procés de creació del registre notarial. La primera etapa transcorre fins a mitjans de segle XI quan el notari es dedicava només a prendre notes taquigràfiques⁸⁹ dels documents, les quals fins a l'any 1120 apareixen al dorsal de la *charta* original. En una segona fase, a mitjans del segle XII que es sàpiga (1154), el notari procedia a redactar un resum del document original en pergamí anomenat *nòtula* o *imbreviatura*, el qual conservava de forma juxtaposada⁹⁰ en el seu poder. Més tard, el tercer període s'emmarca a finals del segle XII, i es caracteritza per la dificultat de gestió de les *nòtules* provocant com a solució més viable la seva copia en un llibre registre. Així es va gestar el naixement del registre notarial, que a Gènova va rebre el nom de *cartolare*.⁹¹

⁸⁷ Pons Guri, Josep M. 1993 p.37

⁸⁸ Mendoza, Eva M^a. 2013 p.301

⁸⁹ Quan es fa referència a notes taquigràfiques, es vol dir la tècnica d'escriptura que fa servir signes especials i abreviatures per poder escriure tan de pressa com es parla. Consultat a:

<http://www.diccionaris.cat/?diccionario=77&empieza=empieza&palabra=taquigrafica&imprimir=N>

⁹⁰ Juxtaposada significa posar una cosa al costat d'una altra sense cap lligam al mig. Consultat a: <http://www.diccionaris.cat/?diccionario=77&empieza=empieza&palabra=juxtaposada&imprimir=N>

⁹¹ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.32

Pel que fa a la Corona d'Aragó, basada en un dret més consuetudinari,⁹² no hi ha constància d'uns precedents legislatius respecte a l'obligació de portar llibres registre o de notes. Més ben bé, sembla que el seu origen prové dels usos i estils estesos en zones influenciades pel dret romà arran del segle XIII, ja podria ser Itàlia com Sicília, França o Portugal. Establint una cerca de disposicions orientades a regular múltiples elements de la institució a la Corona d'Aragó trobem els *furs valencians de Jaume I* (1238), els *Costums de Tortosa (Consuetudines Dertosaee)*, 1279), les *Ordenances de Lleida* (1289) i a partir del 1394 altres disposicions dels consellers de Barcelona que fan referència específica a l'instrument i registre notarial.

En contrast a la Corona d'Aragó, els precedents legislatius castellans són més clars. El *Fur Reial* (1255, llibre 1, títol VIII, llei II) establia la conservació de les notes que havien estat utilitzades per a redactar l'instrument. Més tard, el *Espéculo* (1260, llibre IV, títol XII, llei VIII) i les *Partides* (1270-1280, part 3^a, títol XIX, llei VIII i IX) s'endinsaven en el procés de desenvolupament de l'instrument i fixaven la creació del llibre registre. Malgrat això, a Castella la confecció dels registres no es tan cuidada i gran part dels registres medievals castellans no s'han pogut conservar, sobretots els anteriors al segle XV. La falta de conservació dels registres castellans era degut al fet que en la seva majoria no s'enquadraven, millor dit es guardaven a dins de quaderns. Malgrat això, aquesta situació va patir un canvi positiu amb una legislació més explícita per part dels Reis Catòlics, la qual va ser assumida progressivament pels escrivans i va comportar un interès major per a la conservació dels registres. En canvi, la Corona catalana destaca pel gran volum d'exemplars conservats ja des del segle XIII⁹³.

Procés de redacció dels registres resultants

Abans d'això però és necessari clarificar les fases d'atorgament del document notarial, perfectament establertes per Pons Guri a la seva obra *Algunas orientaciones para la utilización de los fondos de secciones históricas en los distritos notariales* (1960):⁹⁴

- ✓ Rogatio, l'encàrrec o petició dels atorgants dirigit al notari.
- ✓ Redacció de l'esborrany (*scheda*) per part del notari).
- ✓ Lectura del citat esborrany i conformitat de les parts amb testimonis presents.
- ✓ Inserció de la nota del contracte al registre notarial o en els plec que formaven part d'aquest.

⁹² Referència a dret consuetudinari com a dret basat en els costums. Consultat a:

<http://www.diccionaris.cat/?diccionario=77&empieza=empieza&palabra=consuetudinari&imprimir=N>

⁹³ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.33

⁹⁴ Pons Guri, Josep M. «Algunas orientaciones para la utilización de los fondos de secciones históricas en los distritos notariales.» *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita (circular n°5)*, juny de 1960.

- ✓ Extensió, comprovació i clausura en forma pública de la carta.
- ✓ Lliurament de l'exemplar de la carta als interessats.

A Castella es produeix un debat entre els autors dels instruments notariais per culpa del sistema bi-instrumental instaurat per *les Partides* (nota en registre i carta) i un altre sistema tri-instrumental estipulat posteriorment per l'*Espéculo* (nota, registre i carta). A més, aquesta controvèrsia es dificulta perquè la pràctica notarial de l'època es caracteritza per la seva escassa conservació de llibres o notes. Fins i tot aquest debat es trasllada als autors dels nostres dies, per una part Rodríguez Adrados defensa el primer sistema, mentre que Bono, especialista en diplomàtica notarial, està a favor del segon sistema, però concretant que la segona redacció, és a dir, el registre, només es portava a terme eventualment i amb una forma imperfecta. A més a més, Bono afirma que només es produïa el registre de notes que els escrivans consideraven idoni redactar-les amb més extensió. Ràpidament es va prescindir dels citats registres en extens per donar pas a fulles de registre individuals, les quals s'intercalaven entre folis del llibre de notes i van facilitar la seva pèrdua⁹⁵.

Sumant-se al debat, l'autor Ostos junt amb les dades que existeixen en l'actualitat considera que era més propensa la doble redacció, entenent com a tal la carta lliurada a l'atorgant i la nota en possessió del notari; i de forma episòdica la tercera redacció. Tot aquest procés de redacció instrumental va patir un punt d'inflexió amb la reforma de la Pragmàtica d'Alcalá d'Henares de 1503 que va marcar les bases del protocol modern, fixat després per l'actual Llei del Notariat de 1862.

Al procés de redacció documental a la Corona catalana va ser força diferent. Tenint en compte l'estudi realitzat per Maria Teresa Ferrer Mallol⁹⁶, es pot dir que varen existir fins a quatre estils de llibres o registres diferents. Entre la *scheda* (cèdula), que era una anotació breu en un retall de paper del contingut essencial del contracte (no era obligatòria) i la carta o *mundum* que es lliurava al client, la registració del llibre es va fer més complexa amb el pas del temps fins a la creació del protocol pròpiament dit al segle XVIII.

Fins a mitjans del segle XIV, només existia un únic llibre anomenat *capibrevium*, els assentaments del qual eren tan breus que hi havia un gran risc de donar lloc a interpretacions fraudulentos o errònies, sempre que s'estengués després. Aquesta situació va provocar, seguint l'exemple de les Corts de Saragossa de 1348 al Regne d'Aragó, l'ordenació per part de les Corts de Perpinyà (1351) a fixar un termini de 2 mesos a partir de la ferma dels atorgants perquè el notari redactés tot el contracte per extens al llibre de notes, sense etcèteres. Així doncs, neix el manual⁹⁷ a la

⁹⁵ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.43-45

⁹⁶ Ferrer, Maria Teresa. «La redacció de l'instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i actes.» *Estudis d'Història i Documents dels Arxius de Protocols*, 1974: 29-191.

⁹⁷ Mirar Annex 1

Corona catalana a mitjans del segle XIV, amb un segle de retard comparant amb els primers de Gènova, i amb la finalitat de servir com a memòria de les escriptures que s'anaven estenent, ja que podia passar un llarg temps entre la *rogatio* i la *traditio* de l'*instrumentum* (carta). Plenament difós el sistema de doble redacció, tot i que amb algunes variacions depenent de cada notaria, es perpetua al llarg del segle XV. Però, pels inicis del segle XVI succeeix una transformació en alguns llocs, convertint-se en triple redacció en aparèixer un petit manual anomenat *manualetum*, *repertorium*, *prothocollum*, *manuale aprisiarum* o *aprisie*, entre altres, i més tard, al segle XVI i XVII, simplement *borrador*. Fins i tot, a Barcelona en el mateix segle esmentat, la qüestió es complica amb un quart sistema registral en duplicar el manual o segona redacció en registres després de l'esborrany⁹⁸.

Finalment, cap a finals del segle XVII, els esborranys van caient a l'oblit i al segle XVIII amb la introducció de la dinastia dels Borbons apareix el protocol actual.

TIPOLOGIA DELS REGISTRES NOTARIALS HISPÀNICS				
	SEGLES	1º REGISTRE	2º REGISTRE	3º REGISTRE
Corona de Castella	XIII/XV	Llibre de notes	Registre	
Corona Catalana	XIII/XIV	Caputbrevium		
	XIV/XV	Manuale	Liber	
	XV/XVIII	Manualetum	Manuale	Liber

Font d'elaboració pròpia. Informació extreta de: Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.46

2.2.2 FALSIFICACIONS E IRREGULARITATS NOTARIALS

Des de l'Edat Mitjana, la funció encomanada al notari està dotada d'un gran pes, ja que la seva escriptura era l'única garantia que ofería un contracte. Les pressions a les quals estava sotmès eren proporcionals a l'elevat nivell de responsabilitat que requeia en la seva figura. Per això, no

⁹⁸ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.43-35

és estrany trobar casos on els clients feien ús de l'engany, de seductores ofertes o fins i tot, d'amenaques per tal d'aconseguir una modificació favorable als seus interessos contractuals⁹⁹.

Com a conseqüència de la facilitat o la mala fe amb la qual es feien denúncies es va produir l'any 1395 la concessió d'un privilegi de Joan I atorgat als notaris de Barcelona. El privilegi consistia a establir la pena del talió¹⁰⁰ per tot aquell que s'atrevis a denunciar una actuació fraudulenta o irregular d'un notari sense proves suficients, o sigui, que l'acusador podria ser penat amb la mateixa condemna de la qual era acusat el notari.

Entre altres funcions, una era la d'identificar als clients que volien escripturar un document contractual a la seva escrivania. Per això, les dades que necessitava eren el nom, cognom, lloc d'origen i en alguna ocasió, l'ofici dels contractants. Per norma general, el notari coneixia a la seva clientela, en el seu defecte era necessari que fossin coneguts per algun testimoni. Tot això va canviar amb la constitució de les Corts catalanes de 1599 que va establir que aquell document notarial era nul quan la part contractual no fos coneguda pel notari o no hi hagués una persona digna de fe que donés testimoni de la seva coneixença¹⁰¹.

Les notícies de falsificacions e irregularitats són habituals a l'Edat Mitjana, és per això que sovint es troben ordres provinents dels registres de les cancelleries reials per a processar, empresonar o castigat a notaris pels seus delictes. Per tal de mantenir el prestigi social i jurídic de l'ofici notarial, en múltiples ocasions era indispensable inhabilitar a tot aquell notari, el qual la seva acusació hagués resultat certa.

2.2.3 ELS SIGNES NOTARIALS I EL SEU VALOR

¿De què es tracta?

El signe individualitzat era el senyal que el monarca conferia al nou escrivà junt amb el títol reial perquè pogués exercir la seva actuació professional ratificat per la seva autoritat. Tot i que amb una configuració semblant, cada escrivà disposava d'un signe personal.

A causa de la seva condició personal, irrevocable e única, de mica en mica, la firma del fedatari junt amb el seu signe propi va anar guanyant rellevància.

⁹⁹ A causa del gran volum d'exemplars conservats a la corona catalana des del segle XIII en comparació amb la manca de llibres notariaus castellans, aquest apartat posa èmfasi en els documents catalans.

¹⁰⁰ Pena del talió: "ojo por ojo, diente por diente", expressió que suposa els orígens de la pena de mort i que es troba recollida al Codi de Hammurabi al segle XVII a.C. Consultat a: <http://definicion.de/pena-de-muerte/>

¹⁰¹ Ferrer i Mallol, Mª Teresa. «Irregularitats i falsificacions notariaus.» En *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català (Barcelona, 11, 12 i 13 de novembre de 1993)*, 463-478. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.

La predominant funció d'aquesta subscripció¹⁰² era servir com a mètode de validació, és a dir, ser una garant d'autenticitat. Per tant, el *signum* era una peça que significava credibilitat identificava i validació jurídica, tot i que depenent del notari amb una forma diferent¹⁰³.

El seu moment de difusió culminant es produeix al segle XVI, ja que aquest mode de validació s'imposa a l'ús del segell gravat sobre cera, metall o altres substàncies.

Cal senyalar que la designació del signe era facultat del monarca, fet que va comportar que l'escrivà no pogués modificar el seu signe sense permís del rei, ja que alteracions així podien produir dubtes pel que fa a l'autenticitat documental.

En resum, el signe era un element exclusiu de cada notari i no podia ser objecte de modificació sense expressa facultat reial establint una peça personalíssima de cada escrivà o notari e indispensable per a validar qualsevol document. A més, era un element que obstaculitzava la falsificació documental i alhora podia ser reconegut pels analfabets, que conformaven la gran majoria de la societat¹⁰⁴.

¿Com són?

El signe notarial primitiu per excel·lència era una creu (símbol del cristianisme) i entre els braços d'aquests es feien quatre punts, tres col·locats per l'escrivà i l'altre per la part atorgant. D'aquesta manera tan simple es produïa l'adhesió, ja que suposava el mínim esforç per a una persona que generalment era analfabeta¹⁰⁵.

Damunt dels quatre punts citats emmarcats pel signe base de la creu van anar sorgint més variants, com per exemple, puntes de fletxes, espigues que sobresortien els braços de la creu, lletres de noms, jeroglífics referents a la identificació del notari o monogrames¹⁰⁶ religiosos. Amb el pas del temps van evolucionant i destaca el Crismó, monograma simbòlic que fa al·lusió a la invocació de Déu.

S'ha de tenir present la diversitat entre signes d'escrivans públics o reals, i els escriptors eclesiàstics o apostòlics, ja que aquests darrers es caracteritzen per un major ús d'elements sacres i una decoració més recarregada, totalment contrari a la senzillesa dels primers.

¹⁰² Subscripció significa firmar un escrit, posar-hi el propi nom. Consultat a: <http://www.diccionaris.cat/?diccionario=77&empieza=empieza&palabra=subscriure&imprimir=N>

¹⁰³ Mendoza, Eva M^a. 2013 p.303-304

¹⁰⁴ Ídem

¹⁰⁵ Mirar Annex 2

¹⁰⁶ Monograma: adorn fet mitjançant la superposició o la combinació de dues o més lletres o altres grafemes per formar un símbol. Consultat a: <https://ca.wikipedia.org/wiki/Monograma>

A més del signe de la creu també hi destaca un altre tipus de signe, el qual és relatiu a la *subscriptio*. L'acte de la subscripció al dret romà incloïa una expressió inherent a aquest i amb la qual es tancava la validació, anomenada *subscripsi*. Al llarg del temps aquest mot es va reduir a 3 simples lletres i configurant-se amb un estil personal de cada escrivà o notari: SSS o SCS.¹⁰⁷

Si ens fixem en la Corona Catalana, territori amb major riquesa estilística que no pas Castella, era força habitual plasmar el signe notarial dibuixant un objecte que correspongués al cognom d'aquest, sempre que fos factible. A manera d'exemple, un notari amb el cognom "Pons" feia el dibuix d'un pont, "Serra" ho plasmava amb una serra i "Esteller" mitjançant estrella¹⁰⁸. Els mencionats signes van començar a aparèixer a mitjan segle XI al nord-est peninsular. Tanmateix, també es va fer ús de representacions de mans i braços, signe que acompanyant la subscripció de l'escrivà podia tenir diferents significats: fer visible la connexió entre autor i text; i fer referència a la imposició de la mà de la part a qui s'atorga el document, és a dir, recordant a la part interessada que està jurant el contingut d'aquell document amb valor jurídic¹⁰⁹.

Així, encara que la majoria puguin semblar iguals, són els petits detalls els que marquen la diferència, o millor dit, faciliten els dubtes sobre l'autor corresponent.

De forma general, els signes se situen al costat de les lletres que formen la paraula *signum*, i solen aparèixer a les còpies dels registres de protocols, amb la firma de l'escrivà i seguit de la fórmula "y en fe de ello signé en testimonio de verdad" al voltant del signe.

2.2.4 SUCESSIÓ NOTARIAL I TRASPÀS DE PROTOCOLS

Diversos i rellevants factors socioeconòmics, tècnics i jurídics van justificar l'existència de documentació notarial en la vida quotidiana a principis de la Baixa Edat Mitjana. El revifament del moviment mercantil, la progressió de les operacions de caràcter comercial, el creixement de l'artesanat a la ciutat i la recepció del Dret romà, que es va iniciar a mitjan segle XIII a terres catalanes, van propulsar la presència de documents que proporcionessin seguretat jurídica, a més de garantir drets i comportar efectes processals. Tot aquest conjunt de canvis van transformar la naturalesa del notari fent que aquest fos l'única persona autoritzada per redactar els negocis dels homes de forma pública i autèntica. Així mateix, com tan sols ells estaven capacitats per redactar

¹⁰⁷ Mirar Annex 3

¹⁰⁸ Per veure més exemples a mode de curiositat visitar:

<http://continguts.cultura.gencat.cat/arxius/ahg/ninotsescriva/webescriva.html>

¹⁰⁹ Mendoza, Eva M^a. 2013 p.305-308

i formalitzar els documents es van convertir automàticament en els únics legitimats per a conservar-los i per fer-ne un bon ús¹¹⁰.

Pel que fa a Castella, la majoria de registres dels escrivans de l'Edat Mitjana s'han perdut al llarg del temps, mentre que als altres regnes peninsulars, sobretot a la Corona d'Aragó, s'han conservat un gran nombre des del segle XIII. No és fins a l'aparició de la Pragmàtica d'Alcalà d'Henares de 1503, la qual marcar els primers passos cap al protocol modern, que s'origina amb certa regularitat el traspàs de protocols entre escrivans i gràcies a aquesta normativa ja es van anar conservant a les escrivanies i notaries. I és que amb la seva pèrdua no només es perdia part del coneixement del passat històric, sinó una font amb gran valor econòmic, literari, artístic, genealògic, i social. Des del 1503 fins al 1540, tot i la Pragmàtica citada, encara es produïen grans pèrdues, arribant a conservar només una desena part del total de protocols. És a finals del segle XVI quan el traspàs comença a tenir èxit¹¹¹.

Tenint en compte tot això, és necessari analitzar aquest apartat des de la perspectiva d'un altre regne amb un major grau de conservació documental, com és el cas de la Corona d'Aragó, per tal d'aprofundir millor en el món de la successió notarial.

Envers matèria de successió notarial, la principal qüestió a plantejar és si els protocols es consideraven com a propietat pública o privada del notari. Segons Pons Guri a la seva obra *Algunas orientaciones para la utilización de los fondos de secciones históricas en los distritos notariales (1960)* cita textualment que la presència de llibres notarians <<responde al criterio patrimonial que los antiguos notarios tenían formado de sus libros, por entender que eran suyos por haberlos escrito, criterio respaldado por las disposiciones entonces vigentes>>. També val la pena citar les següents paraules seves: <<El concepto patrimonial de los notarios persistió prácticamente hasta la Ley del año 1862, en que sus libros fueron declarados propiedad del Estado. Debido a tal criterio patrimonial, cuando el notario medieval e incluso el de la Edad Moderna, se trasladaba de escribanía, llevaba consigo sus propios libros notularum o protocolos, a menos de que llegara a un acuerdo con su sucesor o se tratara de localidades donde estuviera regulada la prohibición de su extracción>>.¹¹² Tanmateix, seguint la línia de Pons Guri, el cèlebre jurista Raimon Noguera opinava que d'acord amb el caràcter patrimonial atorgat als oficis públics d'aquella època, els protocols formaven part de la propietat del notari i com a tal els havia de conservar sota la seva responsabilitat. I amb la mort del fedatari, es transferien als seus successors, tot i amb el considerable risc de pèrdua o destrucció. A parer seu, les ordinacions

¹¹⁰ Casadó i Ribas, Francesc Xavier. «El llegat testamentari de protocols a la ciutat de Barcelona (segle XV i primer terç del segle XVI).» En *Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*, 165-184. Barcelona: Fundació Noguera, 1988.

¹¹¹ Matilla Tascón, Antonio. 1978 p.31

¹¹² Pons Guri, Josep M. 1960 p.11-12

notarials catalanes intentaven establir mesures que poguessin garantir la conservació dels protocols però sense suposar un perjudici pels interessos privats dels notaris. Tanmateix, altres autors tenen una visió contrària, com J.A. García Noblejas que considerà que donant-se la intervenció de l'autoritat per recollir, guardar i fer inventari dels protocols suposava una negativa a la propietat privada per part dels notaris.

Deixant enrere opinions diverses, el cert és que els textos legals no aporten una clarificació definitiva perquè no existeix cap declaració expressa ni de la propietat privada dels protocols ni de la pública¹¹³.

La conservació dels protocols i de les escriptures no fou un fet que afectes en exclusiva als notaris i als seus clients, sinó que preocupava a tota la societat. Així mateix, partint de meitat del segle XIII s'origina tot un procés de disposicions ordenades pels monarques, autoritats municipals i Corts, en relació a la problemàtica de la successió notarial i el traspàs dels protocols¹¹⁴.

Els *Furs de València* de Jaume I (1239-1240) és una de les primeres disposicions en regular el traspàs de protocols. En concret, establia que els notaris, abans de morir, havien de transmetre els seus protocols a un altre notari però amb la condició que fos del mateix lloc; i en cas de canvi de residència també s'havien de deixar a un company resident a la mateixa localitat. Les *Costums de Tortosa* (1279) i les *Ordinacions de Lleida* (1289) van regular-ho de forma molt semblant. Aquesta ordenació concreta no va ser incorporada a Barcelona fins a l'ordinació local del 1433. Fent referència a Barcelona cal mencionar la primera disposició relativa al traspàs de llibres notarials, la pragmàtica de Jaume II de 1307. Aquesta disposava que els notaris de la ciutat i de la seva vegueria podien atorgar els seus protocols i escriptures en llegat a un altre notari barceloní, però per això es requeria l'autorització del veguer. En cas de morir sense haver llegat els seus protocols, seria el veguer l'encarregat de designar-lo¹¹⁵. Per tant, hi havia dos sistemes de transmissió de protocols: - el primer, llegat testamentari (notari decidia designar el seu llegat a un altre notari, que també podria tractar-se d'un membre familiar); - el segon, es produïa quan el notari moria sense haver fet designació de successor. Amb això, era l'autoritat mitjancera (veguers o priors, els darrers a partir de 1462) qui decidia el notari successor.

De fet, el traspàs de protocols un cop mor el notari que els va redactar, era la qüestió que comportava més controvèrsia, sobretot si no s'havia designat a un altre notari. Davant d'aquesta situació hi havia cert risc amb els hereus, ja que algun cop es tractava de menors o persones ignorants del valor d'aquest document que el venien juntament amb la resta de llibres i papers del

¹¹³ Ferrer i Mallol, Mª Teresa, i J. Riera Sans. «La successió notarial i el traspàs de protocols en terres catalanes a la baixa Edat Mitjana.» *Estudis d'Història i Documents dels Arxius de Protocols (IV)*, 1974: 395-428.

¹¹⁴ Casadó i Ribas, Francesc Xavier. 1988 p. 167

¹¹⁵ Ferrer i Mallol, Mª Teresa, i J. Riera Sans. 1974 p.399

difunt. Segons referències documentals, existia un mercat de paper i pergamí utilitzat, on els botiguers i artesans mostraven el seu interès pels protocols.

Per posar fre o evitar que els protocols portessin un camí contrari al de la seva continuïtat, l'arxiu de protocols a Perpinyà (1393) va dictar certes disposicions sobre la dita matèria.

L'any 1462 els consellers barcelonins, preocupats pels abusos existents, van dictar normatives noves enfocades al traspàs de protocols, on donaven majors facultats als priors per controlar aquesta situació. En concret, la normativa prohibia vendre els llibres i papers del fedatari desaparegut sense haver sigut examinat prèviament pels priors¹¹⁶. Més endavant, es va disposar que quan moria un notari, altre cop serien els priors qui es presentarien de forma immediata a casa del notari difunt per tal d'obtenir les claus de l'escrivania i de la caixa on sovint guardaven els documents d'últimes voluntats. Poc després, tot allò es lliurava al notari successor.

Més tard, l'any 1520 es va complementar una constitució de corts que era vàlida per tot el Regne català, el Rosselló i la Cerdanya. Aquesta disposició determinava que el col·legi del lloc o si no els regidors del municipi eren els encarregats de fer inventari dels protocols del difunt i els que alhora tenia d'altres notaris anteriors; posteriorment, tot el conjunt d'escriptures havia de ser entregat al notari successor amb l'aprovació de l'hereu del difunt.¹¹⁷

Evidentment, el procés de successió notarial va resultar més fàcil i fructífer a les escrivanies que no entre els notaris de lliure actuació perquè els notaris adscrits a qualsevol escrivania disposaven dels protocols realitzats pels seus predecessors i allà mateix els haurien de dipositar ells també. Va ser aquest mateix sistema de successió el causant de la continuïtat eficient del funcionament del notariat durant segles posteriors.

Pel que fa a la delegació i substitució de l'actuació notarial, sovint es delegava l'ofici a altres notaris que actuaven amb el seu nom i de la mateixa manera ho plasmaven en la subscripció. Algunes substitucions eren accidentals, supòsits de malaltia o absència del notari titular; i altres ho eren pel mateix dret, ja que la funció notarial de les escrivanies era susceptible d'arrendament.¹¹⁸

¹¹⁶ Prior: persona que governa un convent. Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp>

¹¹⁷ Ferrer i Mallol, Mª Teresa, i J. Riera Sans. 1974 p.401-403

¹¹⁸ Baiges i Jardí, Ignasi J. 1994 p.159

3. EL DRET NOTARIAL A L'ÈPOCA MODERNA

3.1 AFECTACIÓ DELS DECRETS DE NOVA PLANTA AL MÓN NOTARIAL: APARICIÓ DEL PROTOCOL ACTUAL

Si hi ha un fet transcendent per a la història del dret notarial a l'època moderna (s. XV-XIX), va ser la promulgació dels Decrets de Nova Planta a la Corona Catalana-Aragonesa (1701-1719); sobretot pel cas català, amb la publicació del Decret de Nova Planta del Principat de Catalunya i els Comtats del Rosselló i Cerdanya (1716). Aquest es va caracteritzar per una forta impregnació de l'esperit centralitzador de la dinastia borbònica, el qual va implantar molts canvis importants en certs aspectes de l'organització notarial catalana amb un control major per part dels òrgans de poder que tenien com a clar objectiu uniformitzar el notariat català segons els models i la pràctica legislativa del Regne de Castella.¹¹⁹

Abans d'entrar en els substancials canvis que va comportar aquest Decret, cal posar en context el marc històric en el qual es va desenvolupar. Per començar s'ha de dir que els diversos Decrets de Nova Planta que es van crear formaven part d'un conjunt de lleis amb caràcter sancionador promulgades per Felip V de Castella i IV d'Aragó per tal d'implantar un règim absolutista¹²⁰ a la monarquia hispànica (deixant de banda, els territoris del País Basc, Navarra i Aran, ja que van preservar els seus estatuts jurídics i polítics gràcies a la seva fidelitat envers el dit règim borbònic). El nom d'aquest conjunt de lleis sancionadores feia al·lusió a la nova organització que s'imposaria a les audiències dels Regnes de la Corona Catalana-Aragonesa, cronològicament, a València i Aragó (el 29 de juny de 1707), a Mallorca (28 de novembre de 1715) i al Principat de Catalunya (16 de gener de 1716). Així doncs, mentre la Corona de Castella va donar el seu suport a Felip V, l'actitud de la Corona d'Aragó va ser recolzar a l'Arxiduc Carles d'Àustria, pretendent al tron de la monarquia hispànica durant la Guerra de Successió (1701-1715), ja que oferia mantenir les llibertats tradicionals anteriors. Per tant, el triomf de Felip V es va traduir en forma de càstig i represàlia abolint gran part de les lleis i privilegis dels Regnes de la Corona d'Aragó, e implantant l'absolutisme per davant de les tradicions constitucionals dels territoris citats¹²¹.

És a dir, l'essència dels Decrets va ser modificar la supremacia de la llei per la voluntat reial. Com a mostra el primer article dels 44 que comprenia el "Decret de Nova Planta de la Reial Audiència

¹¹⁹ Baiges i Jardí, Ignasi J. 1994 p.164

¹²⁰ S'entén per absolutisme aquell sistema polític en què el poder està concentrat en una sola persona o organisme. En aquest cas Felip V volia instaurar un sistema de govern on no hi hagués cap llei que limités el seu poder com a monarca. Consultat a:
<http://www.diccionaris.cat/?diccionario=77&empieza=empieza&palabra=absolutisme&imprimir=N>

¹²¹ Escartin, Eduard. «El Decret de Nova Planta.» En *Documents jurídics de la Història de Catalunya*, 229-237. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.

de Catalunya” on s’afirmava qui era la màxima autoritat de govern (Felip V), i per consegüent, que l’única font de poder era la sobirania reial.

La nova estructura instaurada es basava així en la voluntat omnipotent del monarca i disposava d’un nou organigrama de poder: a la cúspide de la piràmide jeràrquica es trobaria el capità general i la Reial Audiència, mentre que a la base hi hauria els batlles o regidors. En l’àmbit fiscal, la novetat fou la creació d’un organisme encarregat de donar suport financer, la Superintendència (d’inspiració francesa). A més, s’introduïren els impostos del cadastre personal, reial, i de guanys. Un altre canvi va ser l’establert a l’article 4: “*les causes de la Reial Audiència se substanciaran en llengua castellana*”; pel qual es va prohibir l’ús del català en relació als afers de l’Administració de justícia. I pel que fa al nivell territorial, es va inserir la figura dels corregiments, dividint el Principat català en dotze demarcacions comandades pels corregidors¹²².

Centrant-nos en l’àmbit notarial, si bé les transformacions principals en la institució notarial succeeixen a partir de la promulgació de la Llei marc del notariat de 1862, els canvis que afecten els protocols notariais dels regnes de la Corona Catalana-Aragonesa es produeixen arran de les disposicions borbòniques del segle XVIII, junt amb la posterior legislació i pràctica consuetudinària del segle XIX¹²³.

En concret, s’han de destacar les següents:

- Reial despatx de 29 de novembre de 1736: aquesta normativa tenia una particularitat, i era que només afectava els notaris no col·legiats perquè es donava per suposat que els col·legiats tenien un millor domini dels llibres.¹²⁴ Motivada pels abusos d’incompliment del decret de 1715 que es van detectar a moltes notaries, es va establir l’ús obligatori del paper segellat per a l’elaboració de tots els protocols o manuals de la Corona catalana.
- Reial provisió de 24 de juliol de 1755: al contrari que la disposició anterior, la provisió del 1755 va abolir els privilegis i les exempcions de les quals disposaven els notaris col·legiats. Tanmateix, per esborrar cap rastre de distinció entre notaris col·legiats i els que no ho eren, va imposar per a tots cadascuna de les prescripcions del Reial despatx de

¹²² El Decret de Nova Planta de 1716. Consultat a:

<http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2011/10/08/el-decret-de-nova-planta-de-1716/>

¹²³ Pagarolas Sabaté, Laureà. «Gènesi i evolució dels registres notariais (s.XIII-XIX).» En *Actes del II Congrés d’Història del Notariat Català*, 161-184. Barcelona: Fundació Noguera, 2000.

¹²⁴ Encara que la vessant del notariat col·legial no s’englobi en aquest treball, a manera de pinzellada cal dir que el primer col·legi notarial català del qual es té constància és el de Cervera de la Segarra, reconegut per un privilegi del rei Pere el Cerimoniós l’any 1348. Consultat a: Garcia Sanz, A. «Precedents, origen i evolució dels col·legis notariais.» En *Actes del I Congrés d’Història del Notariat Català (Barcelona, 11, 12 i 13 de novembre de 1993)*, 167-187. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.

1736.¹²⁵ Aquesta mateixa normativa fou la que va traslladar el sistema ja establert a Castella des de la Pragmàtica d'Alcalà d'Henares de 7 de juny de l'any 1503, dictada pels Reis Catòlics, al Principat de Catalunya. En altres paraules, va ser la causant de l'aparició del protocol actual a la Corona catalana, ja que a partir d'aquest moment es va obligar a la inserció literal de les escriptures, subscripcions i validacions en els protocols com a únic instrument de redacció, i sense etcèteres.¹²⁶ Remarcar que la promulgació de la Pragmàtica de 1503 a Castella es va originar pels problemes d'inseguretat jurídica que derivaven del sistema de registre medieval a causa de la brevetat de les notes dels notaris. Dita normativa es recollia a la *Novíssima recopilació* (llib.X, tít.XXIII, llei I).¹²⁷ Textualment, en el seu primer capítol deia el següent:

<< Primeramente, ordeno e mando que cada uno de los dichos escrivanos hayan de tener e tenga un libro de prothocolo enquadernado de pliego de papel entero, en el qual haya de escribir e escriba por estenso las notas de las escrituras que ante él passaren e se ovieren de hazer; en la qual dicha nota se contenga toda la escriptura que se oviere de otorgar por estenso, declarando las personas que la otorgan, e el dia e el mes e el año, e el lugar o casa donde se otorga, e lo que se otorga, especificando todas las condiciones e pactos e cláusulas...>>

En síntesi, ambdues normatives són un reflex de les grans transformacions tècniques i formals que es van donar tant en l'actuació notarial com en el procés d'elaboració dels protocols un cop promulgades les normes borbòniques al Principat català. És llavors quan el protocol deixa de ser un simple registre o llibre de notes i esdevé l'original, el qual conté les matrius de les escriptures. Abans de les disposicions borbòniques, o sigui al segle XVII, els llibres dels notaris catalans són mers registres; l'original era la carta en pergamí atorgada a la part interessada. I després d'aquestes dues normatives del 1736 i 1755, com ja s'ha dit, el protocol recull les matrius originals i a l'atorgant se li dona una còpia en paper amb tota garant d'autenticitat. Així doncs, cap a finals del segle XVIII i principis del XIX és quan es comença a generalitzar l'ús del protocol ordinari únic, entès com aquell que conté les escriptures que ha autoritzat el notari durant un any natural i

¹²⁵ Anteriorment al segle XVIII, a Barcelona ja existien dos col·legis: el de notaris reials i el de notaris públics. Ambdós van sobreviure després del Decret de Nova Planta, entre els quals hi havia una gran rivalitat i diversos plets pels privilegis dels quals disposaven els notaris reials perquè disposaren fins a la reial provisió de 1755 d'un major pes en la vida quotidiana. Consultat a: Carreras Candi, Fr. «Investigació literària a alguns col·legis notariais d'Espanya.» *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (vol. XII), 1925-1926: 153-157.

¹²⁶ Mirar Annex 4

¹²⁷ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.37

ordenades de forma cronològica. No obstant això, al segle XVIII s'anomena manual i serà a partir del segle XIX quan s'utilitzi el terme protocol¹²⁸.

Finalment, també s'ha de fer esment d'un altre canvi rellevant en el segle XVIII: la reducció dels diversos tipus de protocols especials existents. Aquests s'agrupaven segons la matèria del seu contingut, però l'estricta regularització de l'època va mantenir només cinc sèries de llibres especials:

- 1) Capítols i societats
- 2) Testaments
- 3) Inventaris i encants
- 4) Capbreus¹²⁹
- 5) Contractes de confraries i gremis.

¹²⁸ Ídem. 2000 p.180-182

¹²⁹ Capbreu: document o volum que conté les declaracions de béns fetes pels vassalls d'un senyoriu, i les càrregues que comporten, davant d'un notari designat pel senyor a fi d'enregistrar-les. Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp>

4. EL DRET NOTARIAL EN L'ACTUALITAT

4.1 PROMULGACIÓ DE LA LLEI ORGÀNICA DEL NOTARIAT DE 28 DE MAIG DE 1862: MARC NORMATIU ACTUAL

Modificació del funcionament notarial

La davallada de la institució notarial, una progressiva carència de preparació de gran part dels seus membres i l'absència de normatives eficaces per regular la institució, junt amb l'impuls de l'esperit legalista al segle XIX, va donar lloc a la creació per part d'Isabel II de la Llei marc del notariat de 28 de maig de l'any 1862. Tot i que, amb 3 anys d'anterioritat va ser presentada a les Corts i precedida per altres projectes reformistes.¹³⁰

En relació al Notariat castellà, i d'acord amb l'opinió de González Palomino a la seva obra *Instituciones de Derecho Notarial*, resulta complexa fer-se a la idea de com va sobreviure aquest règim notarial al pas dels segles per culpa de certs fets com la propietat particular dels protocols, la poca o nul·la formació jurídica dels notaris o la multiplicitat de tipus i funcions dels notaris depenent de la seva autoritat competent, entre altres.

El cas del Notariat català és ben bé oposat. Seguint el parer de Bono, els notaris catalans disposaven d'un major nivell tècnic, i en conseqüència, era una institució amb un prestigi més elevat que el castellà. Aquest es trobava en constant evolució des del segle XVII, però la Guerra de Successió (1701-1715), i el Decret de Nova Planta a l'any següent van originar que l'esperit progressiu que caracteritzava al notariat català tardés anys a recuperar-se.¹³¹

Tot i així, en ambdós casos la promulgació de la nova llei notarial el 1862 va comportar la conclusió d'una llarga etapa de la història notarial, és a dir, suposà el final de l'escrivà tal com s'entenia durant l'edat Mitjana, alhora que va obrir un nou camí cap al notari actual. D'aquesta manera, la nova organització se centra en una problemàtica diferent, però amb la conservació d'un element sempre característic de la institució: la fidelitat en l'exercici del càrrec. D'altra banda, una funció típica del món notarial ha sigut la seva escrupolositat envers el manteniment dels protocols, amb especial èmfasi al cas català, la qual ha permès conservar gran part de fonts documentals fins a la creació dels Arxius Històrics.¹³²

Ara bé, aquesta llei no ha dissenyat *ex novo* l'ofici notarial, o sigui des del començament. Si no que es tracta d'un canvi evolutiu que se sol produir en els cossos socials com a resultat de << la

¹³⁰ Baiges i Jardí, Ignasi J. 1994 p.165

¹³¹ López Palop, Jordi. «Falguera, la Notaria i la Llei Orgànica del Notariat.» *La Notaría (nº2)*, 2012: 12-15.

¹³² Mirambell Belloc, Enric. «Aportació a la història del notariat gironí.» En *Actes del I Congrés del Notariat Català (Barcelona, 11, 12 i 13 de novembre de 1993)*, 699-712. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.

biologia natural de les cultures >>¹³³. De fet, la Llei marc del 1862 no va crear el notariat, però sí que va retocar el que ja existia. Fonamentalment, el principal canvi va consistir a modificar el notari cap a un funcionari que presta un servei professional, el qual està tipificat a l'article 17 de la llei marc:

<< El notari redactarà escriptures matrius, intervindrà en pòlisses, estendrà i autoritzarà actes, expedirà còpies, testimonis, legitimacions i legalitzacions i formarà protocols i llibres-registres d'operacions >>.¹³⁴

Derivat d'aquest articulat, es pot entendre que el notari no només autentifica l'atorgament dels contractes on hi és present, sinó que també es tracta d'un documentalista de negocis. La seva facultat d'autenticar és present a l'àrea dels fets des d'abans que succeeixin i durant el negoci, moment en el qual les parts realitzen les prestacions pertinents. En síntesi, la seva funció consisteix a rebre la voluntat de les parts, prestar informació i assessorament (si li demanen), revisar la redacció del negoci, i per últim, autenticar.

Pel que fa al contingut de la Llei Orgànica del Notariat destaquen els següents articles: separació de la fe pública judicial de l'extrajudicial, establint un tipus de notari únic (article 1); regulació de les demarcacions mitjançant criteris objectius (article 3); com a requisit per exercir s'exigeix llicenciatura en Dret dels aspirants, sense cap necessitat d'estar anys de pràctica aprenent els secrets de l'ofici notarial (article 10); designació a càrrec de l'Estat (article 11); les escribanies seran proporcionades per oposició davant de les audiències (article 12); instauració de la fiança (article 14); règim d'incompatibilitat amb qualsevol altra professió, càrrec o treball públic (article 16); formació del protocol entès com una col·lecció ordenada de matrius (article 17); no es podran expedir segones còpies sense autorització judicial (article 18); lectura prèvia a la seva subscripció i redacció adequada de les escriptures en llengua castellana (articles 23-25); els protocols passen a ser propietat de l'Estat, mentre que els notaris es podran fer càrrec, ja que tindran la seva custòdia (article 36), i en termes generals, altres articles¹³⁵ que versen sobre l'organització dels col·legis, els arxius, la inspecció i la disciplina dels notaris.¹³⁶

Per tant, la nova normativa notarial plasmava un conjunt de les pràctiques notariales espanyoles, però sense impregnar-se gaire de la influència del Notariat de l'antiga Corona d'Aragó, i en

¹³³ Lopez Burniol, Juan José. «L'ofici de notari.» *La notaria* (nº4), 2011: 19-20.

¹³⁴ «Llei del Notariat.» nº BOE 149. 28 de maig de 1862. Art 18.1

¹³⁵ Com a pinzellada, entre altres articles de la Llei del Notariat de 1862 hi ha l'article 45 que és el que regula els drets i premis dels notaris. Aquest import no és lliure, sinó que està regulat tal com assenyala la Unió Internacional del Notariat (UINL) << a causa de les especials característiques del servei públic que s'encomana al notariat, sempre s'ha considerat més raonable establir la seva retribució amb un aranzel fix, que determinen els òrgans del Govern>>. Consultat a: Fugardo Estivill, Josep M. 2011

¹³⁶ López Palop, Jordi. 2012 p.14

concret, de Catalunya, el qual destacava pel seu elevat nivell tècnic i un reputat prestigi superior al castellà.

En definitiva, la Llei Orgànica de 1862 va ser una eina clau per a l'afermament del Notariat, ja que fins llavors es trobava mancat d'una organització corporativa adient. És per això que va suposar una transformació radical de la institució notarial, perquè va renovar la institució notarial marcant les pautes cap al notariat contemporani¹³⁷.

Ara bé, tot i ser vigent en l'actualitat, ha patit diverses modificacions al llarg del segle XX, sobretot un cop creats els arxius de protocols.

Creació dels arxius de protocols

Quan es parla d'arxius de protocols es fa referència, en concret, a tot aquell conjunt de documents orgànics constituït per manuals, llibres amb notes, protocols i tota la documentació emanada de la institució notarial.

La seva creació arrela a Catalunya, d'igual forma que a la resta d'Espanya, amb la promulgació de la Llei marc del Notariat de 28 de maig de l'any 1862, sense obviar els reglaments i decrets posteriors, i en especial el de 1869. D'aquesta manera, la formació dels arxius sorgeix amb molta posterioritat a l'aparició de la institució notarial.

Respecte dels primers arxius de protocol, es pot dir que van néixer d'una forma espontània junt amb l'aparició de la figura del notari i del llibre de notes, amb una finalitat enfocada a la gestió documental. Era convenient guardar els protocols, perquè més tard les minutes dels manuals i les notes dels llibres eren utilitzades com a guia per elaborar còpies i certificacions¹³⁸.

Un dels primers problemes que varen sorgir al voltant dels protocols fou per la seva possessió i posterior traspàs. Els notaris consideraven que la propietat dels protocols era privada, és a dir, els hi pertanyien, així com els seus respectius rendiments per còpies lliurades. Aquest fet facilitava l'existència d'abusos, de tal forma que guardaven a les seves escriptories els llibres propis i els dels seus predecessors, i deixaven aquells que no els hi reportaven rendiments a llocs inhòspits com les golfes o les quadres de les cases. Tanmateix, i fins que no es van crear disposicions testamentàries dirigides a frenar aquests abusos (intervenció del veguer), bona part de les famílies i hereus dels notaris venien els protocols junt amb altres documents del desaparegut. Així doncs, molts protocols antics no s'han trobat o no han pogut subsistir en bon estat a causa dels insectes, la humitat o el desgast de la mateixa tinta.

¹³⁷ Fugaro Estivill, Josep M. 2011 p.32

¹³⁸ Pagarolas Sabaté, Laureà. «Els arxius de protocols.» *Lligall (nº1)*, 1998: 53-63.

Fent referència a les disposicions que afecten aquesta qüestió, s'ha de dir que cap va aconseguir l'abast suficient per crear arxius de protocols, però van facilitar la supervivència de la dita documentació. A Castella es conserven gràcies a la Pragmàtica de 1504 i a la Corona d'Aragó com a mostra de la seva preocupació pel seu manteniment se'n troben a partir del segle XIII. Precisament, al Principat de Catalunya amb anterioritat a la llei marc de 1862 va haver-hi alguns intents per a crear arxius de protocols: el primer a Perpinyà (1393), a Barcelona l'any 1598 i 1816 i a Tàrraga (1788).

Com ja he remarcat diverses vegades, es va haver d'esperar a la Llei notarial del 1862 per a establir la primera disposició general encarregada de formar arxius notariaus. Específicament, és a l'article 36 on es regula de forma contundent:

“Els protocols pertanyen a l'Estat. Els notaris els conservaran, d'acord amb les lleis, com arxivers dels mateixos i sota la seva responsabilitat.”¹³⁹

A més, disposava la creació d'arxius generals d'escriptures públiques a cadascuna de les Audiències Territorials existents, les quals portarien a terme la custòdia dels registres amb més de vint-i-cinc anys d'antiguitat. A partir d'aquest moment cap persona que no fos notari podia tenir en el seu poder un arxiu de protocols.¹⁴⁰

Adicionalment, es va ordenar als particulars i corporacions tant religioses com civils que disposessin de manuals, que els retornessin als arxius que el govern designaria. Malgrat això, aquesta normativa no va funcionar perquè va resultar massa ambiciosa i el marge d'antiguitat dels registres era excessivament reduït.

La següent disposició que va aparèixer fou el Decret-llei de 8 de gener de 1869, el qual va fer un replantejament de l'organització dels arxius. Aquesta va reconèixer l'incompliment sistemàtic de la darrera normativa i per això va suprimir els arxius generals de protocols de les Audiències. En el seu lloc va crear els Arxius de Districte Notarial o partit judicial, els quals custodiaven els registres de més de trenta anys¹⁴¹.

Més tard, es va crear una Reial ordre de 29 de març de 1875 que va suposar l'aparició de la figura del notari-arxiver i s'encarregà en aquest els Arxius del Districte. Malgrat això, no va tenir èxit.

Ara bé, va ser la Reial ordre del 1914 la que va reconèixer el valor històric dels arxius de protocols. Amb aquest fet va fer possible l'accés dels investigadors als documents notariaus majors de cent anys. Posteriorment, va ser ampliada pel Decret de la República del 12 de novembre de 1931, el

¹³⁹ «Llei del Notariat.» n° BOE 149. 28 de maig de 1862. Art 36

¹⁴⁰ Pagarolas Sabaté, Laureà. 1998 p.54-55

¹⁴¹ Matilla Tascón, Antonio. 1978 p.33-35

qual va crear els Arxius Històrics Provincials a les capitals de província (a càrrec del cos facultatiu d'arqueòlegs, arxivers i bibliotecaris).¹⁴²

Les modificacions no es van acabar aquí, i el següent va ser el Reglament notarial del 2 de juny de 1944. La mencionada disposició va crear l'Arxiu General de Protocols a cada cap de districte, on es recolliren aquells protocols amb més de vint-i-cinc anys d'antiguitat.

Finalment, la normativa vigent és la composta pel Decret Interministerial de 2 de març de 1945. A proposta del Col·legi de Notaris de Barcelona, va suposar la supressió de l'anterior reglamentació massa rígida i va facilitar la col·laboració entre l'Administració Central, la Local i els Col·legis de Notaris.

En conclusió, d'aquí sorgeixen tres classes de Seccions Històriques en els arxius de protocols:

- En els Col·legis Notarials: sota el domini exclusiu dels mateixos Col·legis i la inspecció tècnica d'un Patronat Nacional.
- En els Arxius Històrics Provincials: conté tota aquella documentació restant de les capitals de província (no incloses en els Col·legis), sota el càrrec del Ministeri.
- En altres Districtes Nacionals: sota el domini del notari arxiver, el qual pot traslladar-ho a la xarxa d'arxius comarcals de l'Administració Autònoma pertinent.¹⁴³

CLASSIFICACIÓ DE LES SECCIONS HISTÒRIQUES DELS ARXIS DE PROTOCOLS Decret de 2 de març de 1945				
SECCIÓ HISTÒRICA	ARXIS	FONS	RESPONSABILITAT	PERSONAL
Col·legis Notarials	Arxius Històrics de Protocols	Districte de la capital i altres	Junta directiva i notari arxiver	Cos Facultatiu (actualment personal propi)
Capitals de província restants	Arxius Històrics Provincials	Districte de la capital i altres	Notari arxiver i Administració central (avui en dia també autonòmica)	Cos Facultatiu (en l'actualitat també cossos autonòmics)
Districtes notarials restants	Arxius comarcals i municipals	Districtes notarials corresponents	Notari arxiver i Administració autonòmica i local	Cos Facultatiu (cossos autonòmics i locals actualment)

Font d'elaboració pròpia. Informació extreta de: Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.68

¹⁴² Pagarolas Sabaté, Laureà. 1998 p.55

¹⁴³ Ídem.

5. PRÀCTIQUES ARXIVÍSTIQUES

5.1 UNA VISIÓ GENERAL A L'ARXIU HISTÒRIC DE GIRONA

A causa del treball de camp que he realitzat analitzant els diversos fonts notarials conservats al llarg de la història (des del segle XIII fins al segle XX) a l'Arxiu Històric de Girona, considero oportú dedicar aquest apartat al seu estudi des d'un vessant més arxivístic que jurídic.

Doncs bé, ens hem de remuntar a l'any 1952 per conèixer la història d'aquest Arxiu, data en la qual es va crear per Ordre del Ministeri d'Educació Nacional. El motiu que va promoure dita creació va ser el pou espai existent en aquell moment a l'Arxiu de la Corona d'Aragó per tal d'acollir nous fonts. D'aquesta manera, també es retornen documents notarials de les comarques gironines que foren a parar allà i no els hi corresponia conservar¹⁴⁴. Per tant, l'Arxiu Històric de Girona (en endavant, AHG) va néixer amb la justificació de salvaguardar i difondre el ric patrimoni documental de les nostres comarques; compartint instal·lacions i recursos amb la Biblioteca Provincial. Una altra data important va ser l'any 1982, ja que es va produir el traspàs de competències i des de llavors la Generalitat de Catalunya va assumir la gestió dels tres arxius provincials de Catalunya, mentre que l'Estat disposa de la titularitat.¹⁴⁵

Avui en dia l'AHG es troba ubicat en un antic convent de Carmelites Descalços (el convent de Sant Josep del s. XVI-XVII a la plaça de Sant Josep de Girona) rehabilitat pel Ministeri de Cultura a partir de l'any 1978 amb l'objectiu exprés d'instal·lar l'Arxiu. El mateix edifici està catalogat com a bé d'interès patrimonial. I malgrat que l'Estat disposi de la seva titularitat, es tracta d'un centre integrat a la Xarxa d'Arxius de la Generalitat del Sistema d'Arxius de Catalunya.¹⁴⁶

En l'actualitat queda molt poc d'aquell Arxiu creat l'any 1952. Les necessitats de l'administració s'han vist obligades amb el pas del temps ha augmentar d'una forma notable l'espai dedicat a l'ocupació dels dipòsits del centre.

Així doncs, i a grans trets, la documentació custodiada per l'Arxiu és la següent: 1. Fons de la Generalitat, 2. Fons de l'Administració Local, 3. Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat, 4. Fons de l'Administració Reial i Senyorial, 5. Fons notarials, 6. Fons judicials, 7. Fons registrals,

¹⁴⁴ Aquest mateix fet es va produir perquè l'Arxiu de la Corona d'Aragó, després de la Guerra Civil de 1936, i per raons d'inseguretat, va recollir tota la documentació que havia estat dipositada per la Generalitat de Catalunya en el monestir de Pedralbes. Consultat a: Pagarolas Sabaté, Laureà. 1998 p.57

¹⁴⁵ En realitat, hi ha 4 Arxius Provincials a Catalunya, el que succeeix és que el mateix Arxiu de la Corona d'Aragó actua com a Arxiu Històric Provincial de Barcelona, ja que en l'actualitat encara no s'ha creat. Consultat a: Pagarolas Sabaté, Laureà. 1998 p.57

¹⁴⁶ Hosta Rebés, Montserrat, i Santi Soler i Simon. «La descripció dels fons notarials de l'Arxiu Històric de Girona.» En *Documentació notarial i arxius. Els fons notarials com a eina per a la recerca històrica. Jornades celebrades els dies 5 i 6 d'octubre de 2006 a l'Arxiu Històric de Girona*, 233-265. Girona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2007.

8. Fonts d'institucions, 9. Fonts religiosos, 10. Fonts d'associacions, 11. Fons comercials i d'empreses, 12. Fonts patrimonials, 13. Fonts personals, 14. Col·leccions (manuscrits, estatuts i reglaments diversos).

Tanmateix, a la biblioteca de l'Arxiu hi ha 6.234 volums i 560 títols de revistes i publicacions, els quals componen l'hemeroteca.

5.2 ELS FONS NOTARIALS GIRONINS: DESCRIPCIÓ I ORDENACIÓ

Els fons notariaus que es conserven a l'AHG formen una part molt destacable del total de documentació que custodia el centre, ja no tan sols per la seva quantitat sinó més aviat per la seva riquesa documental.

Amb raó és considerat un dels arxius més importants d'Europa en relació als registres notariaus i és que conté a prop de 30.000 volums, tenint en compte que més de 2.000 pertanyen als segles inicials (XIII-XIV).¹⁴⁷ A escala estatal, es troba entre els cinc primers per darrere de Barcelona, Madrid o València.

Tota aquesta documentació abasta des del segle XII fins a principis del XX, incloent-hi un ampli àmbit geogràfic que passa pels diferents districtes notariaus de Girona: Figueres, la Bisbal, Santa Coloma de Farners i el propi de Girona.¹⁴⁸

La mencionada riquesa documental d'aquestes fonts és un mer reflex de la rellevància i l'arrelament que al llarg dels segles va tenir la institució notarial en la societat. No obstant això, cal esmentar que una bona part dels documents s'ha perdut en el temps o ha patit les seves conseqüències.

Tot i així, els fons notariaus custodiats per l'AHG es van incrementant anualment amb l'ingrés d'aquells protocols del districte de Girona que tenen un rang d'antiguitat major de 100 anys, els quals són transferits per la figura del notari arxiver.

Dintre dels quatre districtes notariaus, el de Girona és naturalment el que conserva una quantitat més elevada. Els volums més antics procedeixen de la notaria d'Amer. En concret, es tracta del llibre dels notaris Arnau de Croses i Ramon de Susqueda datat l'any 1261.¹⁴⁹

El contingut d'aquests volums notariaus de l'AHG presenten moltes similituds amb la resta de fons notariaus catalans. Per una banda, hi ha els *manualia* (volums que només contenen la nota de l'atorgament), i els *libri notularum* (volums on la redacció documental ja es fa *in extenso*), els

¹⁴⁷ Mirar Annex 5

¹⁴⁸ Hosta Rebés, Montserrat, i Santi Soler i Simon. 2007 p.236-238

¹⁴⁹ Mirar Annex 6

quals ambdós recullen fonamentalment escriptures de l'àmbit civil: sobre béns (permutes¹⁵⁰, ventes, arrendaments, etc.), dret matrimonial (capítols matrimonials o dots¹⁵¹), deutes (préstecs o censals¹⁵², entre altres), serveis (contractes laborals, per exemple), tràfic mercantil, etc. D'altra banda, en algunes notaries importants sovint s'agrupaven documents per formar llibres especials (llibres de testaments, d'inventaris i encants, de censals i violaris...).

Complementàriament, els notaris també actuaven com a escrivans de les cúries locals o les universitats; documents notariais que sovint es trobaven en llibres específics o sinó dins dels llibres generals (també anomenats comuns). Pel que fa a les cúries, les activitats que comprenien habitualment eren les crides, la correspondència o requeriments de plets entre particulars. I a les universitats, les actes més característiques eren les reunions d'òrgans col·legiats i arrendaments de drets municipals.¹⁵³

Respecte a l'esquema d'ordenació de fons, aquest és ben simple: es fa una primera divisió per ordre alfabètic de les localitats o notaries pertinents, i seguidament es realitza una segona partició cronològica de notaris dins de les notaries/localitats citades, tenint en compte les dades que es coneixen de la seva activitat. Tota documentació anònima s'agrupa per segles i es col·loca a l'inici d'aquest¹⁵⁴.

En relació als volums propis de cadascú dels notaris¹⁵⁵, es col·loca en primer lloc els manuals (com ja s'ha dit, aquells que contenen la minuta o primera redacció instrumental), els quals des de finals del segle XV van donar pas als esborranys, també coneguts com *aprisia*, *aprisiarum*, *manuale* o *manualetum*. Més tard, hi ha els llibres comuns amb la nota de l'instrument ja redactada en extens (*liber comunis*, *capibrevia notularum* o *protocollum*). Seguidament estan els llibres especials, que comprenen tant vendes, com comandes, capítols matrimonials, concòrdies¹⁵⁶ o inventaris. I per acabar, els llibres de rúbrica¹⁵⁷ o índex, i els capbreus¹⁵⁸.

¹⁵⁰ Permuta: canvi o substitució d'un bé que hom posseeix per un altre.

Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=permuta&operEntrada=0>

¹⁵¹ Dot: Aportació voluntària de béns que fa la muller al marit orientada al sosteniment de les càrregues del matrimoni. Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=dot&operEntrada=0>

¹⁵² Censal: obligació redimible de pagar una pensió anual o cens a una persona i als seus successors en virtut d'un capital rebut per qui la contrau. Consultat a:

<http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=censal&operEntrada=0>

¹⁵³ Hosta Rebés, Montserrat, i Santi Soler i Simon. 2007 p.236-238

¹⁵⁴ Pagarolas Sabaté, Laureà. 1998 p.59

¹⁵⁵ Mirar Annex 7

¹⁵⁶ Concòrdia: Antigament, contracte per perdonar o capitalitzar les pensions degudes en els censos. Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=concordia&operEntrada=0>

¹⁵⁷ Rúbrica: entès com un llibre que conté el títol o epígraf de qualsevol dels capítols o de les seccions d'un llibre, d'un catàleg, etc. Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=rubrica&operEntrada=0>

¹⁵⁸ Capbreu: Document o volum que conté les declaracions de béns fetes pels vassalls d'un senyoriu, i les càrregues que comporten, davant d'un notari designat pel senyor a fi d'enregistrar-les. Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=capbreu&operEntrada=0>

5.3 DIFERENTS REGISTRES SEGONS EL TIPUS DE CONTRACTE: CORONA DE CASTELLA I CORONA D'ARAGÓ

En funció de l'activitat i la ubicació de l'escriuària, sobretot en aquells indrets on destacava un gran tràfic mercantil, arran del segle XIII ja es pot apreciar com les sèries de llibres notariaus es diversifiquen. Així doncs, del nucli central del registre comú neix tot un seguit de llibres especials, els quals s'agrupaven segons la matèria del contracte.

Aquest fenomen va ser més habitual a la Corona d'Aragó, sobretot al Principat de Catalunya, on existia un nivell d'escriptura tècnic més alt. Per contra, a Castella no era tan sovint això, més aviat el que feien era divisions internes de matèries dins d'un mateix volum. De totes maneres, aquest fet va caure en desús al segle XVIII per culpa del pas del registre al protocol pròpiament dit, i va acabar extingint-se al segle XIX¹⁵⁹.

Dintre d'aquesta varietat de tipologies, l'àmbit testamentari va ser el primer a formar un llibre independent al segle XIII, i a causa del seu caràcter reservat no apareix als manuals o esborranys. Altres branques tipològiques que van seguir el seu camí varen ser: llibre de vendes i establiments, de censals i violaris, de comandes ja al segle XIV (usat entre clientela mercantil), de capítols matrimonials més freqüents cap al segle XV, etc.

A més a més, cal no oblidar, abans de la separació de la fe pública judicial de l'extrajudicial l'any 1862, l'existència de sèries de llibres de cúria o cort. Aquests van aparèixer a conseqüència de l'activitat del notari en aquests camps purament extrajudicials o de contractes privats¹⁶⁰.

5.4 LES CARACTERÍSTIQUES FORMALS I DIPLOMÀTIQUES DELS REGISTRES NOTARIALS: CORONA DE CASTELLA I CORONA D'ARAGÓ

L'aspecte formal i la presentació dels registres notariaus ha patit grans transformacions des del seu origen (s. XIII) fins a arribar als nostres dies, és a dir, que ofereixen múltiples diferències segons el moment i el lloc.

Cal remarcar que a la Corona d'Aragó no s'introdueix el protocol fins al segle XVIII, per tant, l'evolució formal dels seus registres fou en consonància amb el moment viscut.

I respecte a Castella, tot i la normativa alfonsina, fins a finals del segle XIII la consignació dels registres era en fulls solts. Això va provocar que no s'hagi conservat cap mostra. No obstant això, i a causa del seu desinterès per la conservació instrumental no es troben gaires exemplars fins al segle XV, un cop ja instaurat el protocol.

¹⁵⁹ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2000 p.173-174

¹⁶⁰ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.46-47

Els primers registres que es conserven del segle XIII són prims i fets en un format petit. A mesura que transcorri el temps s'anirà adaptant a la mida del foli. De tal manera, les planes s'aprofitaven al màxim, escrivint en els extrems amb lletra petita i atapeïda, i sense deixar espais (una mateixa plana podia contenir vuit o nou documents).¹⁶¹ Ara bé, a causa del cost de l'escriptura, aquests primers assentaments eren molt breus i a grans trets insinuaven més que deien. També la presència d'abreviatures i etcèteres era una característica habitual.¹⁶²

Cap a finals del segle XIII i principis del XIV el format dels llibres es comença a fer més gran, adaptant-se així al foli. Per consegüent, l'extensió de les notes augmenta i també la separació entre aquestes; sorgeixen els marges laterals i es produeix una reducció del nombre de línies per pàgina i de l'ús d'etcèteres.¹⁶³ A més a més, en aquest precís moment sorgeixen les filigranes, o sigui, les marques de fàbrica.

En els registres del segle XV continua aquesta evolució formal i es caracteritzen per ser més prims, elegants i esvelts, ja que la seva redacció i presentació és més acurada. D'altra banda, el paper també és menys espès, sense provocar problemes de transparència.¹⁶⁴ Tenint en compte aquests documents, es pot afirmar que els notaris d'aquesta centúria eren homes més cultes i refinats.

Per contra, en els segles XVI i XVII els registres es troben influenciats pel barroc¹⁶⁵, fet que va suposar una pèrdua de la bellesa externa d'aquests, junt amb uns materials més gruixuts i mal confeccionats. A més, el paper utilitzat es va tornar més petit i sense consistència, sense oblidar que fou cremat per les mateixes tintes ferrogàl·liques,¹⁶⁶ la solubilitat de les quals provocava la penetració en el paper.¹⁶⁷

Generalment, la coberta dels registres era en pergami (fins al segle XVIII), utilitzant membranes defectuoses o retalls ja inservibles. I era en els primers fulls on solien aparèixer invocacions i textos religiosos¹⁶⁸. A les planes de l'interior dels llibres hi constaven algunes notícies fent al·lusió a esdeveniments de l'època; a part de les notes marginals expressament relacionades amb la ferma de l'instrument, el seu lliurament i tot el procés de redacció documental.

¹⁶¹ Mirar Annex 6

¹⁶² Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.34-37

¹⁶³ Mirar Annex 8

¹⁶⁴ Mirar Annex 9

¹⁶⁵ Barroc: relatiu o pertanyent a un estil artístic, evolució complexa del Renaixement, aparegut a Itàlia a les darreries del segle XVI i predominant a Europa fins a gran part del segle XVIII. Per composició barroca s'entén aquella que és irregular per excés d'adorns, carregada. Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=barroc&operEntrada=0>

¹⁶⁶ Tinta ferrogàl·lica: tinta utilitzada des de l'Edat Mitjana composta per sulfat ferrós, eliminada per ser corrosiva al paper. Consultat a:

<http://diccionario.raing.e-presentaciones.net/es/lema/tinta-ferrog%C3%A1lica>

¹⁶⁷ Mirar Annex 10

¹⁶⁸ Mirar Annex 11

De forma complementària, és habitual trobar dibuixos elaborats pels escriptors a tall d'entreteniment (embelliments basats en inicials decorades, etc.)¹⁶⁹

En referència al segle XVIII, el manual notarial presenta ja un aspecte noble i digne. La justificació d'aquest succés és gràcies a la influència del neoclassicisme¹⁷⁰ en els notaris de l'època, més que no pas la disposició borbònica de 1736. La mateixa normativa citada és la que va introduir el paper segellat, per tal de satisfer la necessitat de la Corona de crear nous impostos i així evitar falsificacions.¹⁷¹

Per anar finalitzant, en el segle XIX és el moment en què apareixen els índexs com a sistema que facilita la regulació instrumental, i en els quals s'ordena als atorgants per ordre alfabètic.¹⁷² Tanmateix, trobem els llibres de rúbrica, entesos com aquells protocols que recopilen els índexs de cada manual, facilitant així la tasca dels investigadors.

Respecte del sistema de datació, al Principat de Catalunya abans del 1351 s'utilitzava habitualment el mètode de l'Encarnació (punt de partida de l'any el 25 de març). Això va ser així fins a la interrupció de la Pragmàtica de 16 de desembre de 1350 dictada per Pere el Cerimoniós, la qual va imposar el mètode de la Nativitat i la datació per dies del mes; posteriorment, aquesta normativa va ser reafirmada per la constitució *Cum pridem* de les Corts de Perpinyà. Per tant, des del segle XIV fins a mitjans del segle XIX els protocols comencen el 25 de desembre del qual per a nosaltres seria l'any anterior. Fet que va canviar en promulgar-se la Llei orgànica del notariat del 1862, establint com a còmput únic l'estil de la Circumcisió, és a dir, a partir del dia 1 de gener, com en l'actualitat.¹⁷³

Finalment, la llengua utilitzada pels inicis dels registres notariais a Castella era el llatí. En contrast amb la Corona d'Aragó, s'observa una desaparició més prematura a Castella per donar pas al castellà; mentre que a la Corona Aragonesa el llatí va perdurar fins al segle XVIII, després de la seva progressiva pèrdua en favor del català. Llavors, a Mallorca, València i Catalunya es va utilitzar la llengua catalana primer pels noms propis de llocs i persones, més tard per documents privats com els capítols matrimonials (però amb invocació, datació i signatures en llatí), inventaris o testaments, i de forma més general fins a la introducció del castellà als segles XVIII i XIX (a partir del Decret de Nova Planta del 1716).¹⁷⁴

¹⁶⁹ Mirar Annex 12

¹⁷⁰ Neoclassicisme: Moviment artístic i literari, a cavall entre el segle XVIII i el XIX, que es caracteritza pel retorn a les formes i als temes canònics de la tradició grega i llatina. Enfront l'art barroc i rococó, en els quals predominava la inestabilitat i el desequilibri, el neoclassicisme volia recuperar l'equilibri i la simetria, a través de les línies rectes, i a la vegada buscava transmetre una sensació de solidesa.

Consultat a: <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=neoclassicisme&operEntrada=0>

¹⁷¹ Mirar Annex 13

¹⁷² Mirar Annex 14

¹⁷³ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2000 p.183

¹⁷⁴ Pagarolas Sabaté, Laureà. 2007 p.34-37

Tot i que a la pràctica, bona part d'aquests documents com els capítols matrimonials van seguir fent ús del català.

6. CONCLUSIONS

Quan vaig iniciar aquest treball la meua pretensió era traçar una línia temporal entre la gènesi del notariat hispànic i el que avui dia coneixem com a notariat (tant pel que respecte a la seva figura com a l'instrument notarial).

Així doncs, les qüestions a les quals he volgut donar abast són les següents: ¿Com ha evolucionat el notari des del seu naixement fins al segle XXI? ¿Quins són els fets que han marcat les pautes fins a arribar al notari modern? I per consegüent: ¿Quin contrast hi ha entre el notari de l'època medieval i el de l'actualitat?

Doncs bé, ara mateix i de forma esquemàtica donaré resposta a aquestes qüestions.

Respecte al primer bloc, es pot afirmar que l'evolució i transcendència del Notariat espanyol i català actual és el mer reflex dels seus antecedents històrics, els quals es situen a la Roma imperial amb la figura anomenada *tabellio* (encarregat de redactar els documents jurídics entre particulars). La primera referència sobre aquest de la qual es té constància data de l'any 215 per mitjà d'una obra del jurista Ulpià. Més endavant, i en referència al Regne de Castella i el d'Aragó aquest predecessor es va traduir en escrivans majoritàriament clergues perquè eren les persones més cultes i preparades per a la redacció instrumental.

Del segon bloc extrec que tot i que la figura del *tabellio* és molt anterior, el nostre notari actual prové d'una creació medieval a causa del ressorgiment jurídic que es va produir al segle XII. Arran de la influència de la recepció del sistema sorgit en les universitats italianes un segle abans es va començar a integrar a la península Ibèrica l'*Ars notarie*, literatura especialitzada en els problemes teòrics i pràctics del món notarial. Aquest fenomen va ser el causant de la transformació més rellevant de la història notarial hispànica, ja que la figura de l'escrivà dóna lloc al notari públic; i també es produeix una renovació documental passant de la simple *charta* a l'instrument de caràcter públic. Per tant, a partir del segle XIII succeeix el punt culminant de la funció notarial en poder autoritzar instruments públics.

Malgrat tot això, al segle XIII és quan s'oficialitza el notariat al Regne de Castella. Aleshores, al Principat de Catalunya no existia instauració legal sobre el notariat i tampoc era necessària. L'alt nivell tècnic dels seus escrivans era superior al col·lectiu de la resta de la península, fins i tot s'assimilava força al dels *scriptores* italians.

En el tercer bloc centrat en l'època moderna cal ressaltar l'aparició dels Decrets de Nova Planta (1701-1719), sobretot el de l'any 1716 que junt amb la Guerra de Successió va significar un cop dur pel notariat català, el qual va haver d'assumir com se li imposava un règim absolutista per part de Felip V amb la finalitat d'uniformar el notariat català segons el sistema legal existent a

Castella. No obstant això, les disposicions borbòniques del 1736 i 1755 van ocasionar la creació del protocol pròpiament ben dit al Principat de Catalunya (on fins llavors encara s'utilitzava el sistema de doble i triple redacció instrumental), quan aquest ja feia dos segles que estava instaurat al Regne de Castella.

En referència al quart bloc, la promulgació de la Llei Orgànica del Notariat de 1862 va suposar la formulació per primera vegada d'uns principis organitzatius i funcionals envers la regulació de la institució notarial. Tot i que no va crear de nou l'ofici notarial, sí que va modificar la imatge de notari medieval entès fins aleshores i va encaminar el seu concepte cap al notari modern. En contrast amb la figura medieval, aquest ja és definit a l'article 18 com a un funcionari públic que presta un servei professional, el qual està lligat a l'autenticitat material de l'escriptura. I entre altres modificacions s'ha de subratllar que l'article 10 no imposa cap necessitat de pràctica per accedir a l'ofici, fet que contraresta amb els 8 anys que es demanaven a l'aprenent de notari medieval i que ha significat la pèrdua d'una tradició que consistia a aprendre una manera de fer i de ser que perfeccionava aquest model professional.

El cinquè i últim bloc tracta l'àmbit arxivístic, amb especial atenció als protocols notarians de l'Arxiu Històric de Girona. D'aquest apartat cal dir que la riquesa documental dels fons notarians custodiats pels diferents Arxius Històrics són una mostra de la importància i l'arrelament al llarg de la història que ha tingut la institució notarial en la societat. Gràcies a la vigent Llei del Notariat (1862) i a les posteriors normatives ha estat possibles conservar tota aquesta documentació fonamental pel seu interès jurídic, social e històric. Finalment, considero adient destacar la gran tasca que ha realitzat la Fundació Noguera per la conservació dels esmentats arxius notarians. Aquesta fundació catalana sense ànim de lucre fou creada el 1976 pel notari Raimon Noguera i Guzmán i des de llavors s'ha encarregat de preservar i divulgar el patrimoni històric català, en especial l'activitat notarial existent des del segle XIII.

Per concloure, i com a reflexió, amb aquest treball volia demostrar que darrere del tòpic col·loquial "el notari només cobra per firmar" hi ha molt més enllà envers la seva activitat professional. Així doncs, no hem d'oblidar que la seva funció és bàsica avui en dia, ja que acudir als seus serveis és l'únic mitjà del qual disposa la població per tenir un assessorament que inclou la formalització d'un negoci (a cost prefixat).

7. BIBLIOGRAFÍA

- Baiges i Jardí, Ignasi J. «El notariat català: origen i evolució.» En *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català (Barcelona, 11, 12 i 13 de novembre de 1993)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.
- Bono, José. *Historia del derecho notarial español, vol. II*. Madrid: Junta de decanos de los colegios notariales de España, 1979.
- Carreño Sánchez, Rosa M. «La pràctica notarial a Roma: el tabellio, l'antecessor immediat dels notaris moderns.» En *Documentació notarial i arxius. Els fons notariais com a eina per a la recerca històrica. Jornades celebrades els dies 5 i 6 d'octubre de 2006 a l'Arxiu Històric de Girona*. Girona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2007.
- Carreras Candi, Fr. «Investigació literària a alguns col·legis notariais d'Espanya.» *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona (vol. XII)*, 1925-1926.
- Casadó i Ribas, Francesc Xavier. «El llegat testamentari de protocols a la ciutat de Barcelona (segle XV i primer terç del segle XVI).» En *Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*. Barcelona: Fundació Noguera, 1988.
- Conde, Rafael. «El pas de l'escrivà al notari.» En *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català (Barcelona, 11, 12 i 13 de novembre de 1993)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.
- Escartin, Eduard. «El Decret de Nova Planta.» En *Documents jurídics de la Història de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.
- Extremera, Miguel Ángel. «El Notariado en la España medieval (siglos XIII-XV).» *Actas del II simposio de jóvenes medievalistas de Lorca*. 2004.
- Ferrer i Mallol, Mª Teresa. «Irregularitats i falsificacions notariais.» En *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.
- Ferrer i Mallol, Mª Teresa, i J. Riera i Sans. «La successió notarial i el traspàs de protocols en terres catalanes a la baixa Edat Mitjana.» *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos (IV)*, 1974.
- Ferrer, Maria Teresa. «La redacció de l'instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i actes.» *Estudis d'Història i Documents dels Arxius de Protocols*, 1974.

- Font Rius, Josep Maria. «La recepció del dret comú a la península ibèrica.» En *Història del pensament jurídic: curs 1996-97 dedicat a la memòria del professor Francisco Tomás y Valiente*, de Tomàs de Montagut. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 1999.
- Fugardo Estivill, Josep M. «Llei del Notariat, fe pública i funció notarial.» *La Notaria* (nº4), 2011.
- Garcia Sanz, A. «Precedents, origen i evolució dels col·legis notariais.» En *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català (Barcelona, 11, 12 i 13 de novembre de 1993)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.
- Hernando, Josep, Jordi Fernández, i Jordi Günzberg. *Liber examinationis notariorum civitatis Barchione (1348-1386)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1992.
- Hosta Rebés, Montserrat, i Santi Soler i Simon. «La descripció dels fons notariais de l'Arxiu Històric de Girona.» En *Documentació notarial i arxius. Els fons notariais com a eina per a la recerca històrica. Jornades celebrades els dies 5 i 6 d'octubre de 2006 a l'Arxiu Històric de Girona*. Girona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2007.
- «Llei del Notariat.» nº BOE 149. 28 de maig de 1862.
- Lopez Burniol, Juan José. «L'ofici de notari.» *La notaria* (nº4), 2011.
- López Palop, Jordi. «Falguera, la Notaria i la Llei Orgànica del Notariat.» *La Notaria* (nº2), 2012.
- Martínez, Lope Pascual. «El notariado en la baja edad media: escribas y documentos (Cataluña, Valencia y Mallorca).» *Miscelánea Medieval Murciana* (nº10), 1983.
- Matilla Tascón, Antonio. «Notariado, escrituras públicas y archivos de protocolos.» *Boletín de la ANABAD* (tomo 28, nº4), 1978.
- Mendoza, Eva M^a. «En testimonio de verdad: Los signos de los escribanos públicos.» *Baética: estudios de arte, geografía e historia* (nº35), 2013.
- Mirambell Belloc, Enric. «Aportació a la història del notariat gironí.» En *Actes del I Congrés del Notariat Català (Barcelona, 11, 12 i 13 de novembre de 1993)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.
- Noguera de Guzman, Raimon. «Efectos del Decreto de Nueva Planta.» En *Los notarios de Barcelona en el siglo XVIII*. Barcelona: Colegio notarial de Barcelona, 1978.
- Pagarolas Sabaté, Laureà. «Els arxius de protocols.» *Lligall* (nº1), 1998.

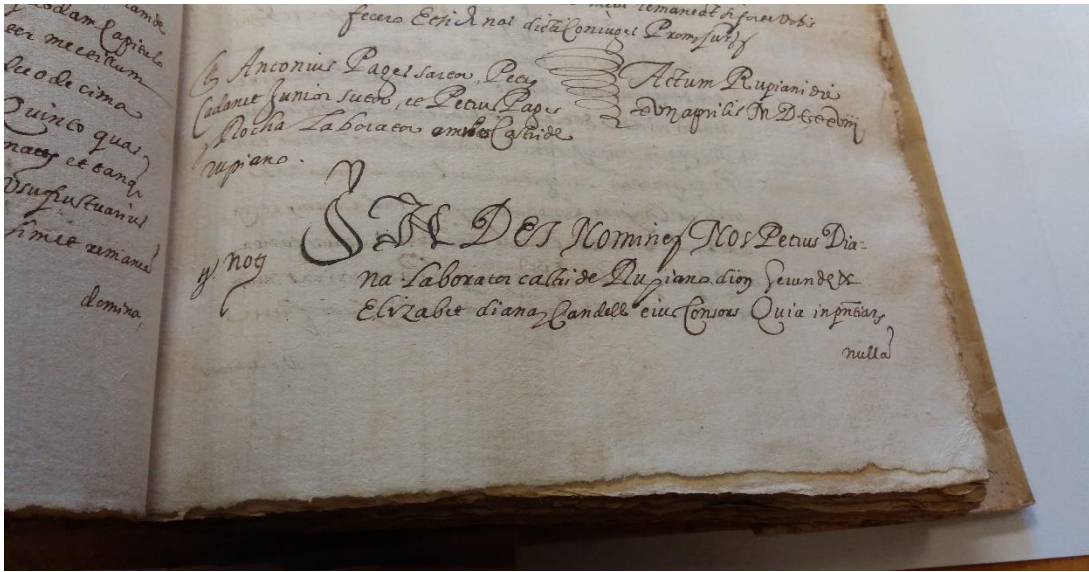
- Pagarolas Sabaté, Laureà. «Gènesi i evolució dels registres notariais (s.XIII-XIX).» En *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*. Barcelona: Fundació Noguera, 2000.
- Pagarolas Sabaté, Laureà. «Los archivos notariales. Qué son y cómo se tratan.» Gijón: Ediciones Trea, SL, 2007.
- Pérez Martín, Antonio. «El ius commune: artificio de juristas.» En *Història del pensament jurídic: curs 1996-97 dedicat a la memòria del professor Francisco Tomás y Valiente*, de Tomàs de Montagut. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 1999.
- Pons Guri, Josep M. «Algunas orientaciones para la utilización de los fondos de secciones históricas en los distritos notariales.» *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita (circular n°5)*, juny de 1960.
- Pons Guri, Josep M. «De l'escrivent al notari i de la "charta" a l'instrument. Recepció dels usos notariais itàlics a Catalunya.» *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística (Barcelona)*, 7, 1993.
- Sobrequés i Vidal, Santiago. «La producció del dret durant la gran època de Catalunya (segles XIII-XIV).» En *Història de la producció del dret català fins al Decret de Nova Planta*. Girona: Col·legi Universitari, 1978.
- Tomás y Valiente, Francisco. «La formación del derecho común.» En *Manual de historia del derecho español (4ª edición)*. Tecnos, 2004.

PER SABER-NE MÉS:

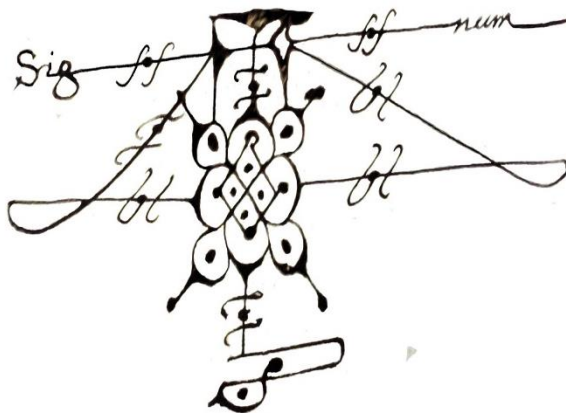
- Álvarez-Coca González, María Jesús. «La figura del escribano.» *Boletín de la ANABAD (Madrid, XXXVII, n°4)*, octubre-diciembre 1987.
- Bono, José. «Conceptos fundamentales de diplomática notarial.» *Historia, Instituciones, Documentos (Sevilla, n°19)*, 1992.
- Bono, José. «Diplomática notarial e historia del derecho notarial.» *Cuadernos de Historia del Derecho (n°3)*, 1996.
- Carreras Candi, Fr. «Los antichs Colegis Notariais de Catalunya (segles XIV al XVIII).» *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona (vol. X)*, 1921.
- Ferrer i Mallol, María Teresa. «L'instrument notarial (segles XI-XV).» En *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*. Barcelona: Fundació Noguera, 2000.

- Ferrer Mallol, M.T, i J. Riera i Sans. «Miscel·lània de documents per a la història del notariat als estats de la Corona catalana-aragonesa.» *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos (Barcelona, IV)*, 1974.
- Günzberg Moll, Jordi. «L'instrument notarial a l'època moderna (segles XVI i XVIII).» En *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*. Barcelona: Fundació Noguera, 2000.
- Iglesia Ferreirós, Aquilino. «El derecho en la Cataluña altomedieval.» *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona (vol. 24)*, 1991.
- Mundó, Anscari M. «El Liber Iudiciorum a Catalunya.» En *Documents jurídics de la Història de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.
- Pagarolas i Sabaté, Laureà. «Els Arxius de Protocols, font per a la Història Moderna.» *Manuscrits (Bellaterra, n°8)*, 1990.
- Pagarolas i Sabaté, Laureà. «Notaris i auxiliars de la funció notarial a les escriptories de la Barcelona medieval.» *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística (Barcelona, n°8)*, 1994.
- Piñol Alabart, Daniel. «El notariat a Reus al segle XIII: una aportació a la seva història.» *Anuario de Estudios Medievales (n°26, 2)*, 1996.
- Piñol Alabart, Daniel. «Notaris i cultura escrita al camp de Tarragona: l'escriptura gòtica en els manuals notariais (segles XIII-XIV).» *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia (Barcelona, n°25)*, 2003-2004.
- Sáez, Carlos. «El signo como emblema.» *Anuario de Estudios Medievales (Barcelona n°33, 1)*, 2003.

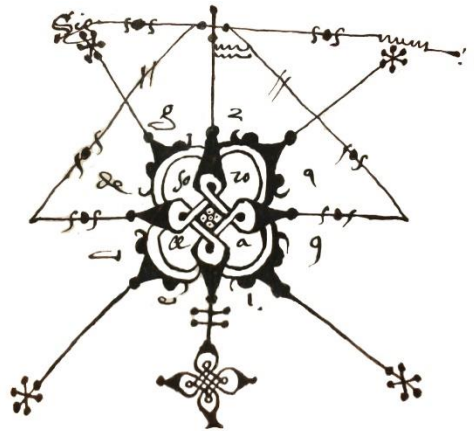
8. ANNEXES

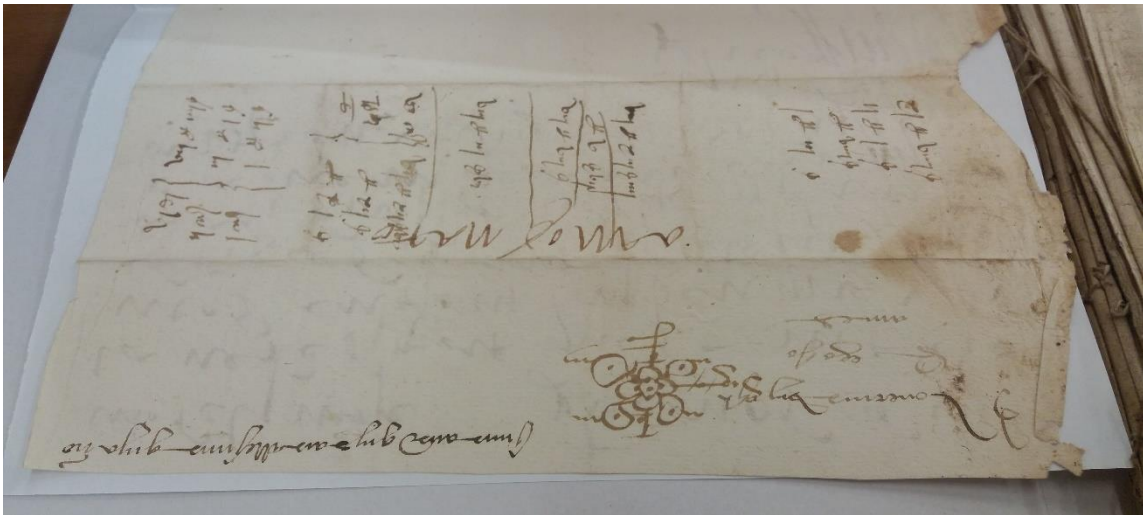
Annex 1. Exemple de manual català: les paraules situades a l'esquerra de la plana "y not" es tradueixen literalment com a "notatum", és a dir, una abreviatura per indicar que aquest document s'ha anotat al llibre de registres.

Annex 2. Exemple del signe notarial estàndard, el qual estava format per una creu i en els braços d'aquesta se situaven els punts que refermaven l'adhesió documental (3 punts fets pel notari i 1 per la part atorgant).

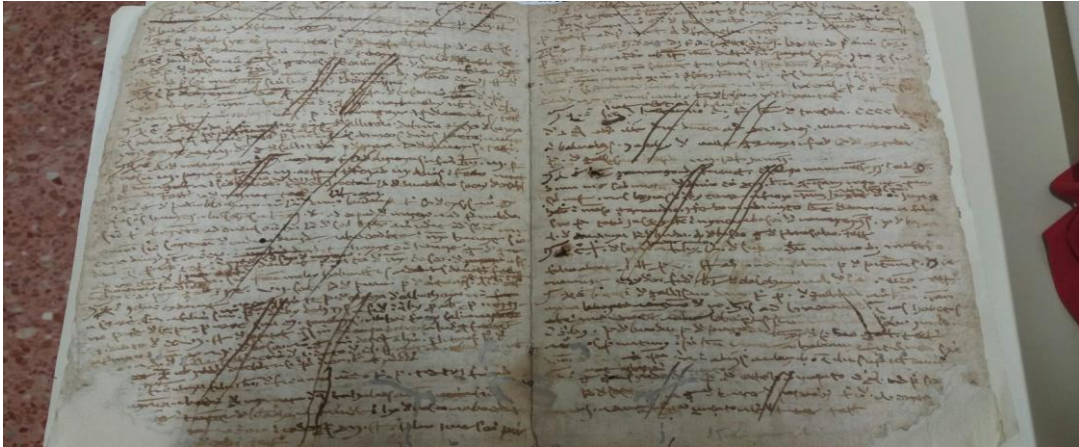
Annex 3. Exemple de signe notarial ja més adornat i de la mateixa manera que l'anterior amb les lletres que confirmen la subscripció al document: SCS/SSS.

Annex 4. La primera fotografia és un exemple de minuta (esborrany). A la segona hi apareix un esborrany, manual i llibre del notari Salvador Font de la Bisbal al segle XVII (1644). És amb la darrera imatge que es pot observar quina ha sigut l'evolució de l'instrument notarial català. Aquest triple registre s'acabà amb les disposicions borbòniques del 1736 i 1755, que van unificar tots els sistemes de registre en un de sol, anomenat protocol.

Annex 5. Arxiu Històric de Girona (AHG).

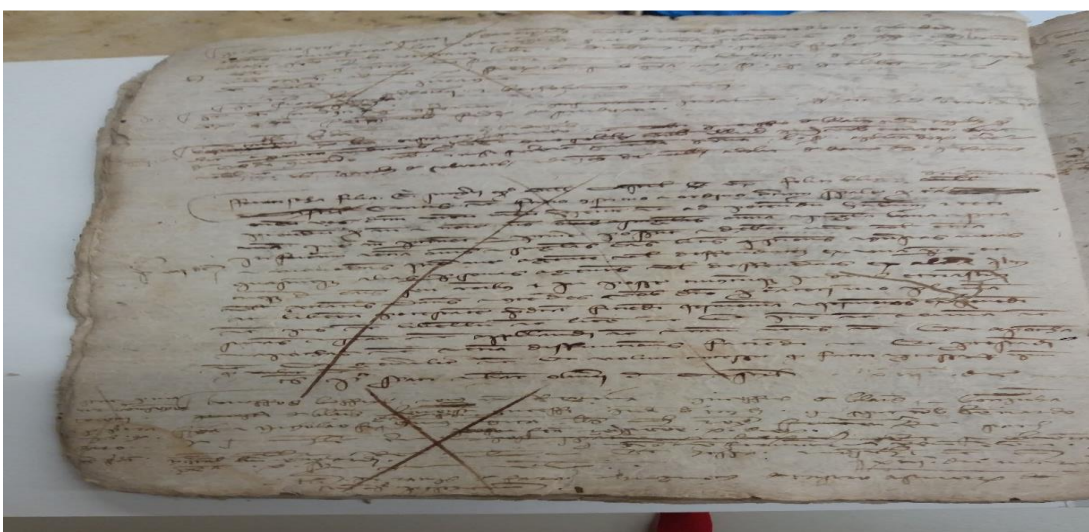

Annex 6. Llibre comú més antic custodiat a l'AHG, procedent d'Amer (1261)

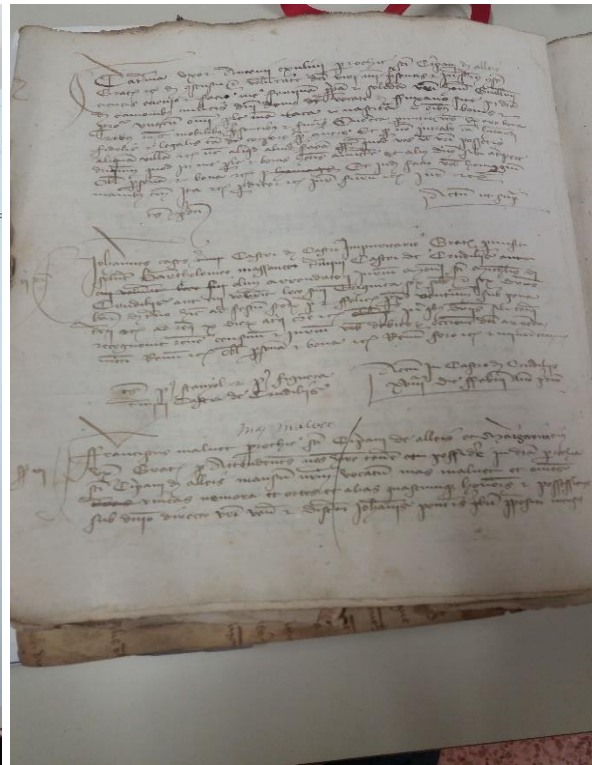
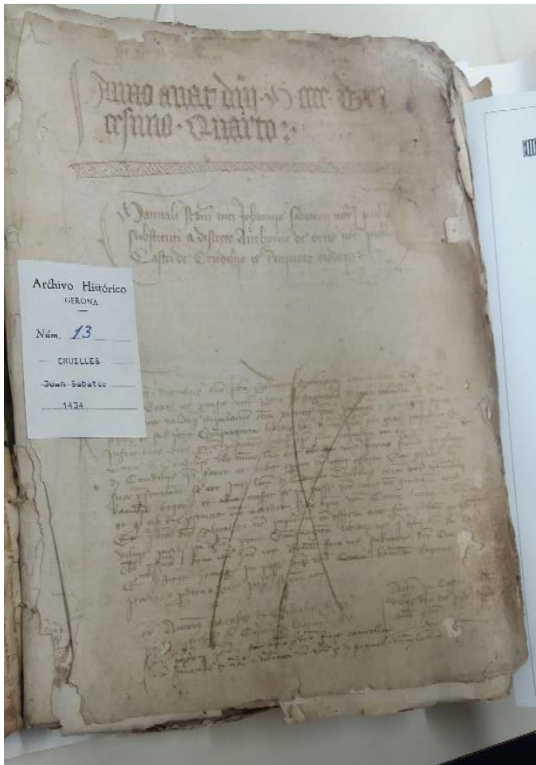
FONS NOTARIALS DE L'ARXIU HISTÒRIC DE GIRONA
MODEL DE QUADRE DE CLASSIFICACIÓ

0100. Llibres comuns	
0101. Esborranys	
0102. Manuals	
0103. Llibres	
0200. Llibres especials	
0201. Llibres de testaments	
0202. Llibres d'inventaris i encants	
0203. Llibres de censals i violaris	
0204. Llibres de deutoris	
0205. Llibres de procures	
0206. Llibres d'actes	
0207. Llibres indicadors	
0300. Llibres d'institucions i particulars	
0301. Llibres d'administració senyorial	
0302. Llibres de cùria	
0303. Llibres d'universitat	
0304. Llibres d'administració particular	
0400. Llibres auxiliars	
0401. Llibres de comptes	
0402. Llibres d'índexs	
0403. Documentació d'administració de la notaria	

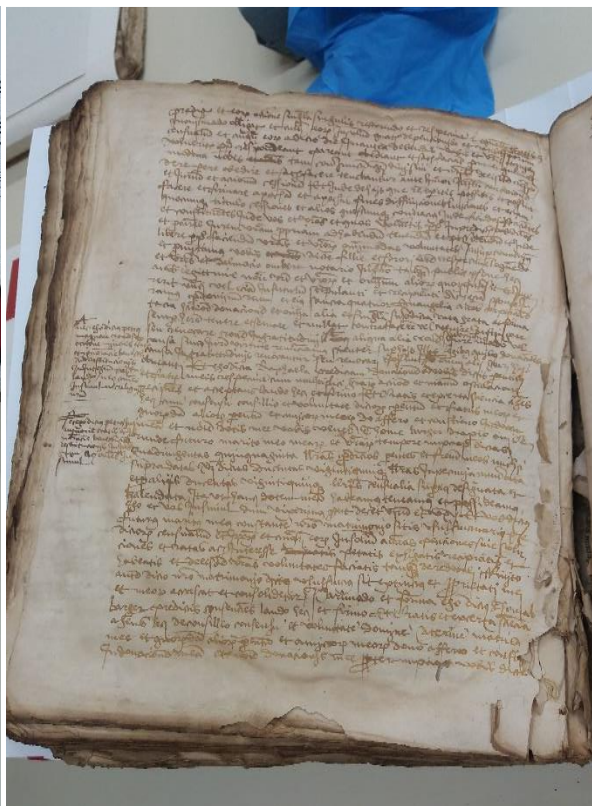
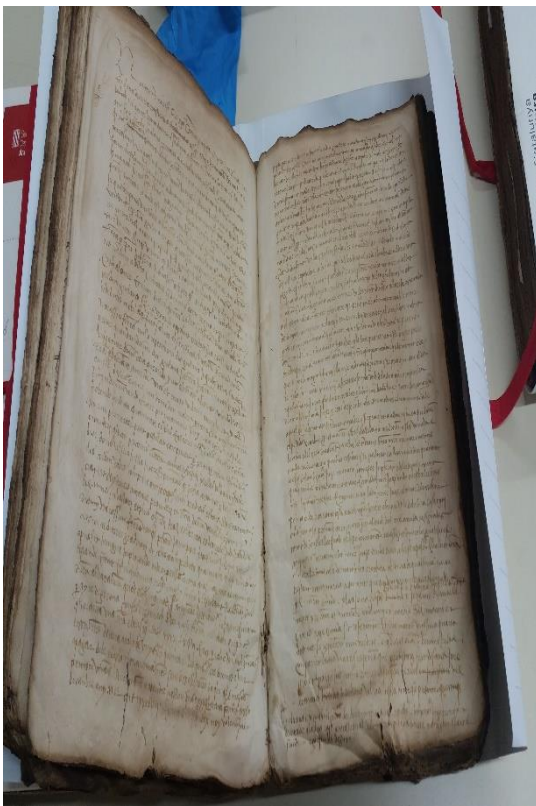
Annex 7. Classificació dels diversos fons notarials de l'AHG.

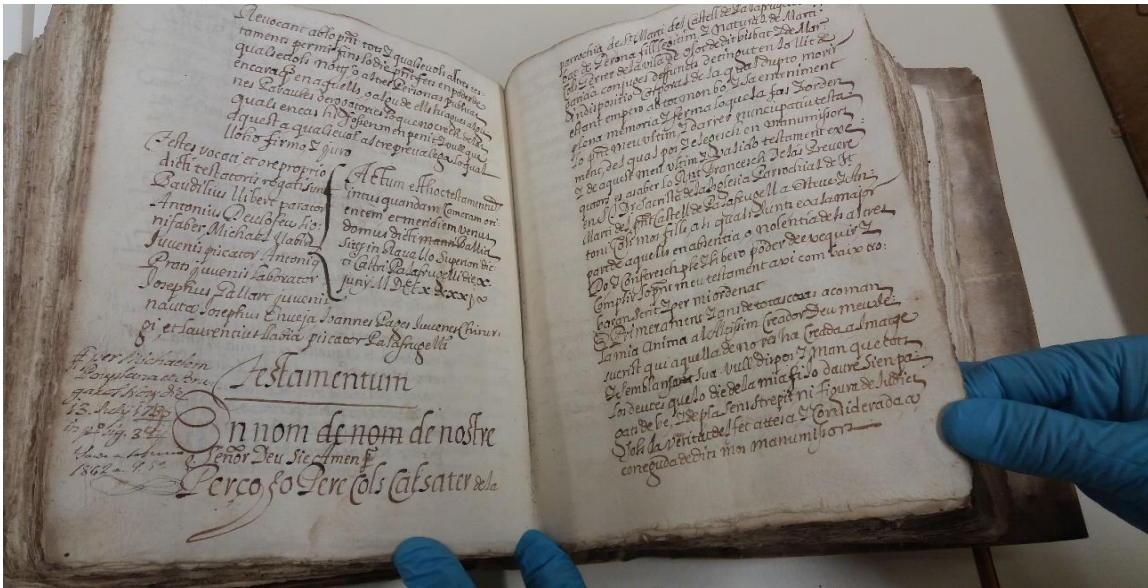
Annex 8. Llibre comú datat del segle XIV. Les creus a sobre del text volen dir que es tracte d'un document de cancel·lacions.

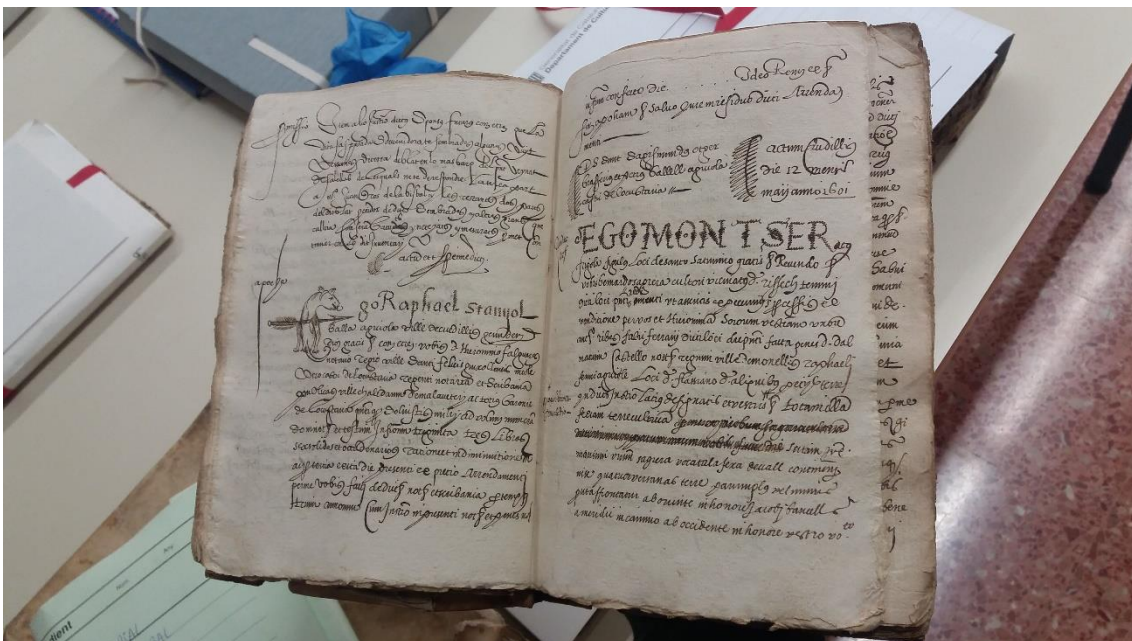
Annex 9. Llibre comú del notari Juan Sabater del segle XV (1434). Època que comprèn una evolució estilística més acurada envers els documents notariais.

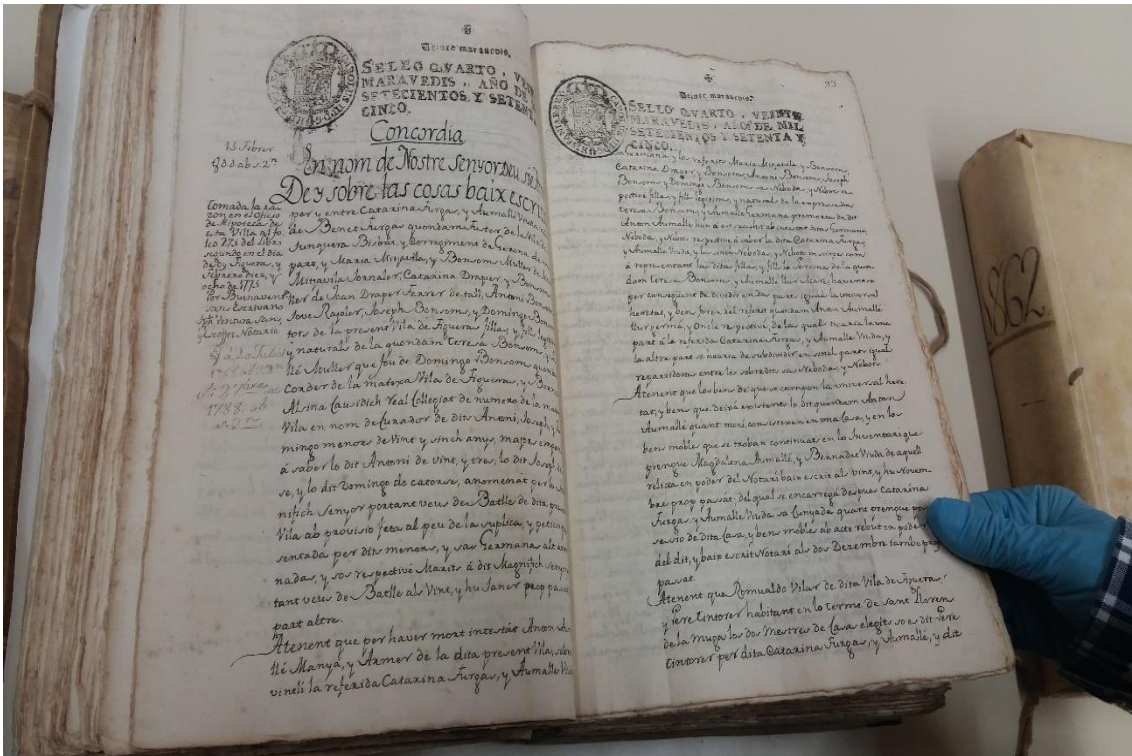
Annex 10. Llibre comú del segle XVI, on ja es pot apreciar l'aparició del paper més gruixut i les conseqüències de la tinta ferrogàlica.

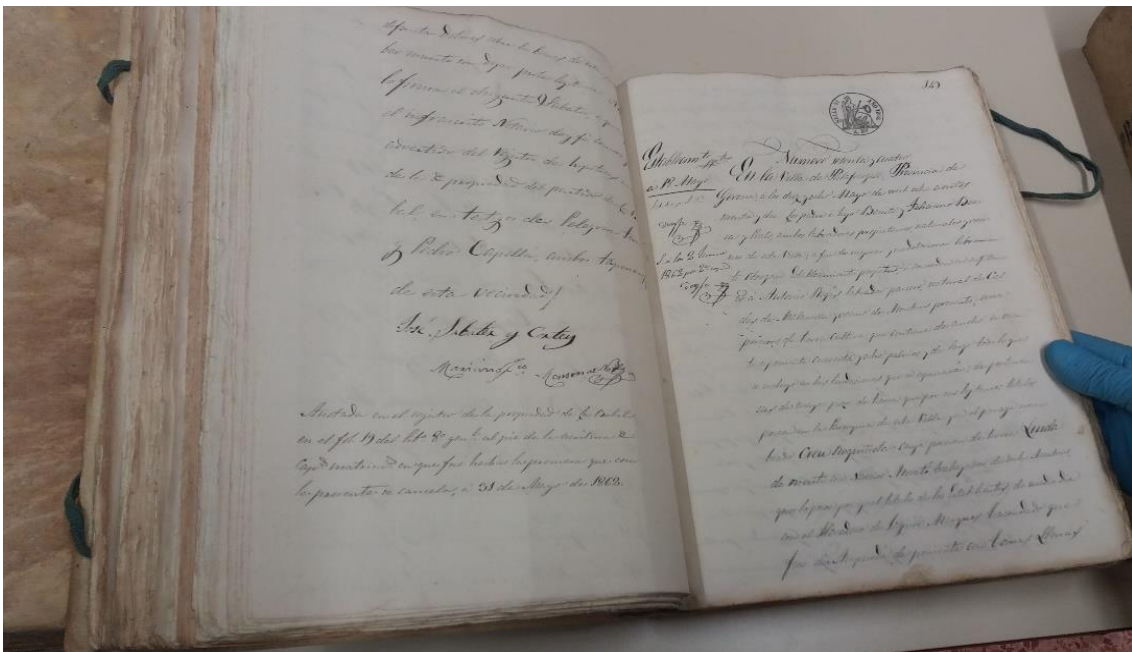
Annex 11. Llibre comú de Palafrugell del segle XVII (1691).

Annex 12. Llibre comú del segle XVIII (1708). Com era sovint entre els notaris s'hi pot apreciar detalls ornamentals i dibuixos de ninots.

Annex 13. Llibre comú de Figueres del segle XVIII (1775). Aquest segle destaca pel sorgiment del paper segellat.

Annex 14. Llibre comú del segle XIX (1862).

